Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા

બીજી ચોપડી

નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ओ३म्
पुस्तक संख्या ..... 66ग / 83
पञ्जिका संख्या 24360 (2)

पुस्तक पर सर्व प्रकार की निशानियां लगाना वर्जित है। कोई सज्जन पन्द्रह दिन से अधिक देर तक पुस्तक अपने पास नहीं रख सकते। अधिक देर तक रखने के लिये पुनः आज्ञा प्राप्त करनी चाहिये।

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાવલિ પુ૦-૧૯

વિદ્યાપીઠ વાચનમાળા

બીજી ચોપડી

प्रमाणीकरण १९८४-१९८५

CHECKED 1973
Initial

પ્રકાશક તરફથી ભેટ

નવજીવન કાર્યાલય
અમદાવાદ-૧૪

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મુદ્રક અને પ્રકાશક
જીવણજી ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ
નવજીવન મુદ્રણાલય, અમદાવાદ–૧૪

પહેલી આવૃત્તિ, સન ૧૯૨૩
સુધારેલી બીજી આવૃત્તિ, સન ૧૯૪૧
સુધારેલી ત્રીજી આવૃત્તિ, સન ૧૯૫૦
નવી આવૃત્તિ, સન ૧૯૫૪

ડેમી. ઑક્ટેવો — ૩૬ રતલી કાગળમાં

આ પુસ્તક ગૂજરાત વિદ્યાપીઠે પોતે તૈયાર કરાવ્યું છે
અને તેના સર્વ હક એને સ્વાધીન છે.

આઠ આના

ઑક્ટોબર, ૧૯૫૪

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

નિવેદન

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ વાચનમાળાનું આ નવું સંસ્કરણ બહાર પાડતાં આનંદ થાય છે. ઈ. સ. ૧૯૪૦ માં પ્રસિદ્ધ કરેલી માળાની સુધારેલી આવૃત્તિ ગુજરાતની અનેક પ્રાથમિક તથા માધ્યમિક શાળામાં દાખલ થઈ હતી. એથી મળેલા અનુભવ ઉપરથી તથા ૧૯૪૭ માં સ્વરાજ આવ્યું તે એક મોટા કારણને લઈને એ માળા સુધારવી વધારવી ઘટે, એમ વિદ્યાપીઠ મંડળે વિચાર્યું; અને એ કામ પૂરું કરવામાં શ્રી. ગોપાળદાસ પટેલે મુખ્ય ધ્યાન આપવું એમ ઠરાવ્યું. શ્રી. મહાદેવ દેસાઈ સમાજસેવા મહાવિદ્યાલયના ગુજરાતીના અધ્યાપક શ્રી. મુકુલભાઈ કલાર્થી એમની મદદમાં સાથે થયા. એમણે વિદ્યાપીઠના બીજા સેવકો પાસેથી જોઈતી મદદ મેળવી; ગુજરાતના અનેક અનુભવી શિક્ષકો પાસેથી સલાહ-સૂચનાઓ તથા પાઠો વિષે વિગતવાર અભિપ્રાયો મેળવ્યા. એ બધાનાં નામો અહીં આપવાની જરૂર નથી. એ સૌ સાથીઓ તથા શિક્ષણપ્રેમી ભાઈબહેનોનો વિદ્યાપીઠ તરફથી આભાર માનું છું.

૧૯૪૭માં એમ વિચારેલું, તે પ્રમાણે નવી આવૃત્તિ ૧૯૫૦ માં બહાર પાડી હતી, અને તે આજ સુધી ગુજરાતની શાળાઓમાં ચાલતી હતી.

બાદ હમણાં સરકારે ઠરાવ્યું કે, ચોપડીઓનું કદ ક્રાઉનને બદલે ડેમી કરવું જોઈએ. આનો લાભ લઈ તે ચોપડી ફરીથી જોઈ કાઢવામાં આવી અને નવા કદને ઉચિત ઢબે તેને ફરી ગોઠવવામાં આવી છે. આમાં ખાસ બીજો મોટા ફેરફાર થયો નથી; પાઠો લગભગ એ જ રહ્યા છે. તેમની ગોઠવણી તથા ક્રમમાં ફેર થયો છે. કોઈક જગ્યાએ ચિત્રો ઉમેરાયાં છે. આ ફેરફારથી ચોપડીનું વસ્તુ વધુ પસંદ આવશે, એમ માનું છું.

વર્ધા-પદ્ધતિ હવે સરકારે આખા દેશના શિક્ષણની નીતિ તરીકે સ્વીકારી છે. વિદ્યાપીઠ વાચનમાળાનું આ સંસ્કરણ એ નીતિને નજર સામે રાખીને કરવામાં આવ્યું છે. એના પાઠો શબ્દે શબ્દે તપાસવા તથા પ્રત્યક્ષ વર્ગોમાં ચલાવી જોવા માટે અનુભવી શિક્ષકોને આપવામાં આવ્યા હતા. શ્રી. જુગતરામભાઈ દવેએ તથા શ્રી. બબલભાઈ મહેતાએ આ પાઠો સળંગ જોઈ સલાહ-સૂચના આપી છે. બીજા પણ અનેક જાણીતા કેળવણીકારોની આવી મદદ મળી છે. તે સૌનાં નામ અહીં ન નોંધું. કહેવાની મતલબ કે, આ રીતે અનેક લોકના પ્રયત્નનું ફળ આ ચોપડી છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પ્રાથમિક વાચનમાળાનાં પુસ્તકોમાં ક્રમિકતા ઉપરાંત ચોપડીના પાઠોમાં દૃષ્ટિ, આદર્શ અને વિષયની એકસૂત્રતા અને સંવાદિતા સાચવવાની હોય છે. એ જો ધ્યાનમાં ન લેવાય તો પાઠ્યપુસ્તકનો એક કીમતી ગુણ નાશ પામે અને તેટલે અંશે તેની કેળવણી-શક્તિ હણાય. આ માળામાં આ ગુણ સાચવવાનો પણ પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે.

આ ચોપડીના પાઠોમાં વિદ્યાર્થીઓને વાચનનો આનંદ પૂરતા પ્રમાણમાં મળી રહેશે. પણ કેવળ વાચનનો આનંદ પૂરો પાડવો એટલો જ તેનો હેતુ નથી. આ પાઠો વિદ્યાર્થીઓમાં કામકાજ, સેવા આદિ વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ માટે ઉત્સાહ જન્માવે, તેમનામાં ઉચ્ચ ભાવનાઓ પ્રેરે અને ઉમદા ટેવોનાં બી વાવે, એવી આશા પણ સેવવામાં આવી છે.

વાચનમાળાના આ હેતુઓ ઉત્સાહી શિક્ષકો દ્વારા જ પાર પડી શકે. પાઠોને અન્તે નાનાં બીબાંમાં કેટલીક સૂચનાઓ મૂકવામાં આવી છે, તે તેમને માટે છે.

આશા છે કે, ગુજરાતના શિક્ષકોને અને વિદ્યાર્થીઓને આ ચોપડી ગમશે અને તેઓ તેને અપનાવશે.

ગૂ૦ વિ૦ કાર્યાલય
તા. ૭-૯-'૫૪

મગનભાઈ પ્ર૦ દેસાઈ
મહામાત્ર

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

અનુક્રમણિકા

૧.	પ્રભાતિયું (ગીત)	૧
૨.	અમારું ઘર	૩
૩.	ફરવા નીકળ્યાં	૬
૪.	તારાં અમે બધાંય વ્હાલુડાં હોજી! (ગીત)	૧૧
૫.	વેદની ગુરુભક્તિ	૧૨
૬.	રસ્તા વચ્ચે પથ્થર	૧૪
૭.	સંગ તેવો રંગ (ગીત)	૧૭
૮.	માખી	૧૮
૯.	ચોખ્ખાઈ (ગીત)	૨૧
૧૦.	લાવરી અને તેનાં બચ્ચાં	૨૨
૧૧.	નાનો વેપારી	૨૫
૧૨.	સુભાષિતો – ૧ (ગીત)	૨૭
૧૩.	આનંદી એંજિનવાળો	૨૮
૧૪.	રઘાકાકા	૩૦
૧૫.	રામ રાખે તેમ રહીએ (ગીત)	૩૩
૧૬.	ન્યાયમૂર્તિ રાનડે	૩૪
૧૭.	સાચો રાજા	૩૬
૧૮.	સુભાષિતો – ૨ (ગીત)	૩૮
૧૯.	બે કૂતરા	૪૦
૨૦.	ઊંટ	૪૨
૨૧.	ઊંટ કહે — (ગીત)	૪૫
૨૨.	હજરત ઉમર	૪૬
૨૩.	ભગવાન બધું જુએ છે	૪૮
૨૪.	આસપાસ આકાશમાં (ગીત)	૫૧

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૨૫. સૂરજ – ૧ ૫૨
૨૬. સૂરજ – ૨ ૫૫
૨૭. ધરતીનો ધણી (ગીત) ૫૭
૨૮. એકનાથની જાત્રા ૫૮
૨૯. તેઓ કેમ કાંતે છે? ૬૦
૩૦. બીકનું ઓસડ ૬૨
૩૧. ખેડુનાં ઓજારો (ગીત) ૬૪
૩૨. કીડીબાઈ – ૧ ૬૭
૩૩. કીડીબાઈ – ૨ ૬૮
૩૪. બે દુકાનદાર ૭૦
૩૫. કરોળિયો (ગીત) ૭૨
૩૬. મામાને કાગળ લખ્યો ૭૩
૩૭. તમને શું ગમે? ૭૬
૩૮. ઋતુઓ (ગીત) ૮૦
૩૯. આપણો ધ્વજ ૮૧
૪૦. નહિ નમશે (ગીત) ૮૪

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧ લો

પ્રભાતિયું

સૂરજ ઊગ્યો રે સરોવરિયાની પાળે કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
ભમરા ઊડે રે કેવડિયાની ડાળે કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
મેના કોયલ રે બોલે મનહર માળે કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
નાચે કૂદે રે હરણાં ઊંચી ફાળે કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
સૂતા જાગો રે વસુદેવના નન્દ કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
શુભ શબ્દો રે બોલે સાધુ સન્ત કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
લેજો લેજો રે શ્રીરામનું નામ કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
કરજો કરજો રે કંઈ મંગળ કામ કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
દેજો દેજો રે દીન જનને દાન કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.
ગાજો ગાજો રે હરિનાં ગુણગાન કે,
વહાણેલાં ભલાં વાયાં રે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

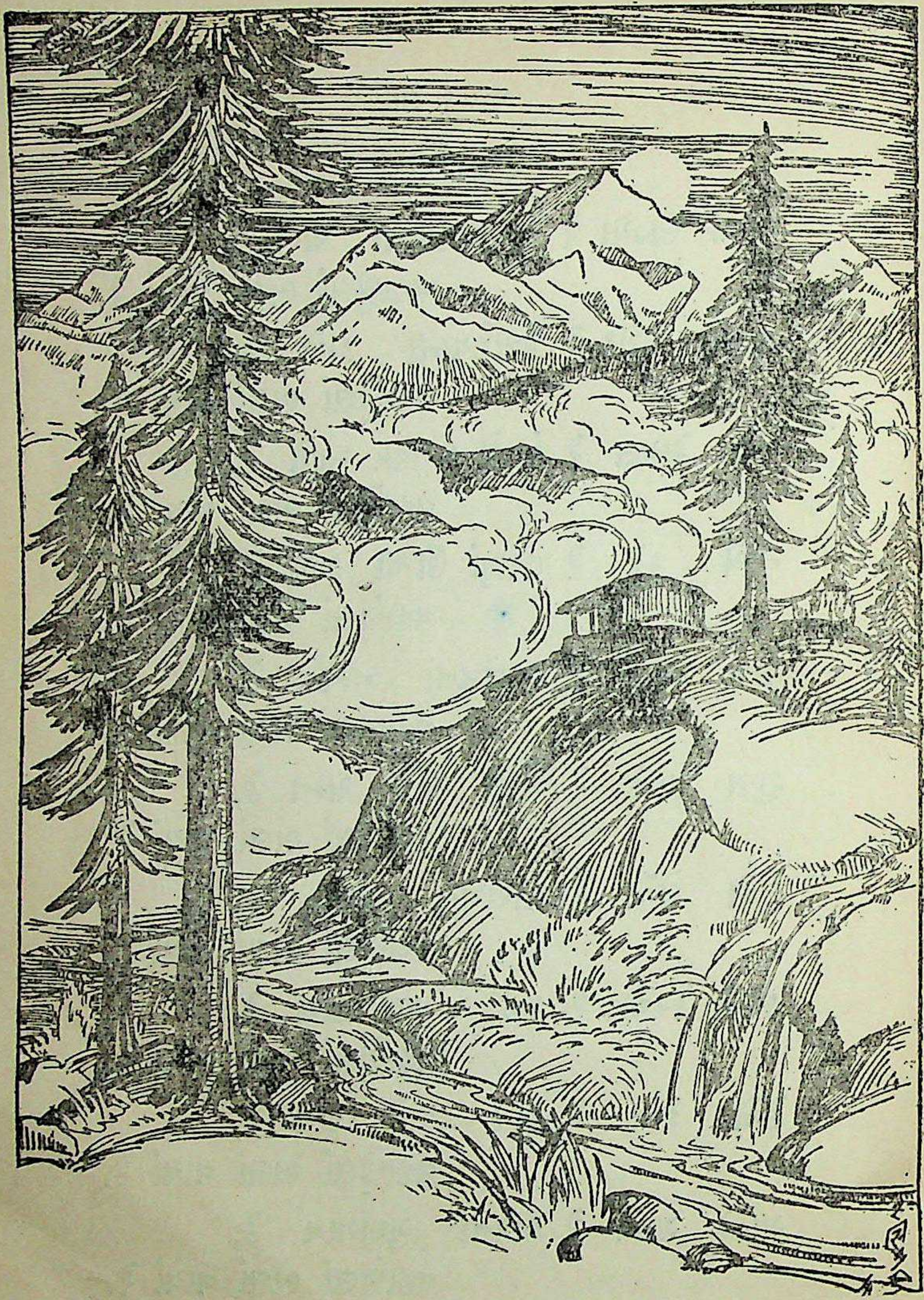

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧ કુદરતની સુંદરતા મનુષ્યને ઈશ્વરની યાદ આપનારી દિવ્ય ભેટ છે. એ નિહાળવાના પ્રસંગો બાળકોને મળવા જોઈએ. આકાશ, સંધ્યા, વર્ષા, નદી, ધોધ, ચાંદો, સૂર્યોદય, સૂર્યાસ્ત, ફૂલ, પક્ષી, પતંગિયાં, સમુદ્ર, વન, ઉપવન ઇ૦ બધી હાજર સામગ્રી છે. ઉત્તમ દૃશ્યનાં સ્થળો પણ પાસે પાસે ખોળી લેવાં જોઈએ.

૧ સામેનું ચિત્ર હિમાલયનાં ગિરિશૃંગો પરનો સૂર્યોદય છે.

પાઠ ૨ જો

અમારું ઘર

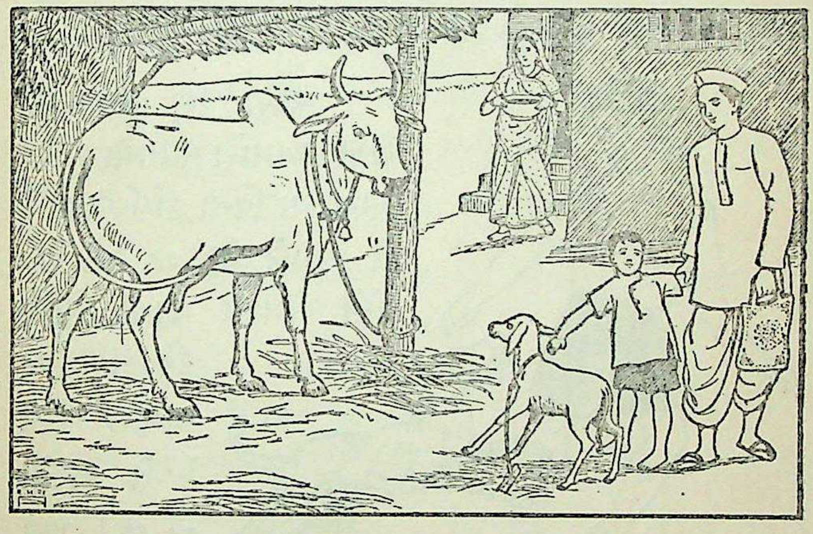

આ અમારું ઘર છે. તેમાં અમે રહીએ છીએ. અમે કોણ કોણ રહીએ છીએ તે કહું? સાંભળો.

અમારા ઘરમાં મારી બા રહે છે. મારા બાપુ રહે છે. મારા દાદા રહે છે. મારાં દાદીમા રહે છે. મારી બહેન રહે છે. મારા ભાઈ રહે છે. મારાં ભાભી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રહે છે. મારા કાકા રહે છે; મારાં કાકી રહે છે. અને હું પોતે તો ખરો જ.

વળી કોઈ વાર ફોઈ, તો કોઈ વાર માસી, તો કોઈ વાર મામા પણ આવે છે. પણ તેઓ તો થોડા દિવસ રહે અને ચાલ્યાં જાય.

અમે દૂધ માટે ગાય રાખી છે. તેનું નામ જમના છે. તેને એક વાછરડો છે. અમે ખેડૂત છીએ. એટલે અમારે બળદ તો જોઈએ જ. અમારે ત્યાં બે બળદ છે. તે બંને જમનાના ભાઈઓ જ છે. એ બધાંને રહેવા માટે અમે ઘર સામે એકઢાળિયું બાંધ્યું છે. તેને અમે ચોખ્ખું રાખીએ છીએ.

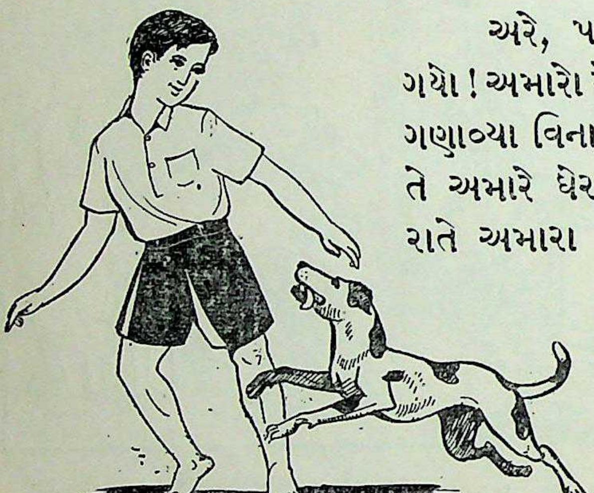

અરે, પણ હું ભૂલી ગયો! અમારો મોતિયો કૂતરો ગણાવ્યા વિના કાંઈ ચાલે? તે અમારે ઘેર જ રહે છે. રાતે અમારા ઘરની ચોકી કરે છે. સહેજ અવાજ થાય કે તે ભસ્યો જ છે! પણ અમારા ઘરનાં બધાં માણસોને તે બરોબર ઓળખે છે. અમને કોઈને તે કદી ભસતો જ નથી. મને તો જુએ કે તરત પૂંછડી હલાવતો દોડતો આવે અને ચાટવા મંડે. તેને માટે અમે સૂવાની જગા બનાવી છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વળી માંજરી બિલાડીને પણ ગણાવવી પડશે. અમે તેને પાળી છે. તેને અમે દૂધ આપીએ છીએ. મોતિયો માંજરીને મારતો નથી.

ઊભા રહો. હજી બીજાં યાદ આવે છે. અમારે ત્યાં ચકલો ચકલી રહે છે. છાપરાની વળીઓમાં પોલાણ છે, તેમાં તેમણે માળો બાંધ્યો છે. માળામાં બે નાનાં બચ્ચાં છે. તે ચીં ચીં કરે છે.

અમારું ઘર નાનું છે. છતાં અમે આટલાં બધાં તેમાં રહીએ છીએ અને મજા કરીએ છીએ.

૧ સગાઈના શબ્દોનો અર્થ સ્પષ્ટ કરવો. બીજાં સગાં પણ ઓળખાવવાં.

૧ વર્ણવેલું ઘર ગામડાનું છે. તેવું ઘર દેખાડો. શહેરી ઘરમાં કોણ કોણ રહે એ વિષે પણ વાતચીત કરો.

૧ મનુષ્યના સહવાસી તરીકે રહેતાં પશુ, પક્ષી, કીટ, જંતુ વગેરેનું નિરીક્ષણ કરવા પ્રેરો.

૧ આ પાઠને છટાથી બોલવાના ભાષણ રૂપે ભજવી શકાય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩ જો

ફરવા નીકળ્યાં

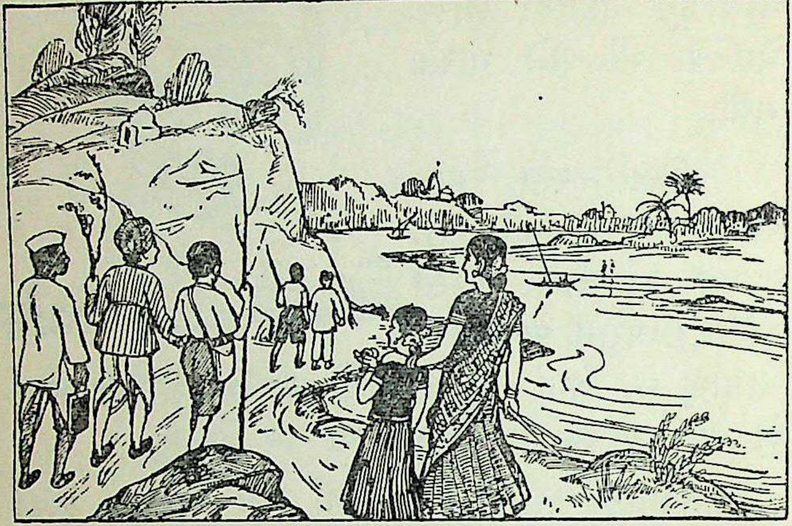

૧

આ ટોળી કોની છે? તે ક્યાં જવા નીકળી છે?

તેઓ શાળાનાં બાળકો છે. તેઓ ફરવા નીકળ્યાં છે. સાથે તેમનાં બહેન પણ છે.

બાળકો રસ્તામાં હારબંધ ચાલે છે. તેઓ ગમ્મત કરતાં જાય છે. બહેન તેમને નવું નવું બતાવે છે. તેઓ પણ બહેનને સવાલો પૂછે છે.

તેઓ આમ ઘણી વાર ફરવા નીકળે છે.

આજે તેઓ ગાંધીજીનો આશ્રમ જોવા નીકળ્યાં છે. રસ્તો લાંબો છે. પણ વચમાં નવું નવું જોવાનું ઘણું આવે છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રસ્તે જતાં એક મોટું મકાન દેખાયું. "બહેન, આ શું આવ્યું?"

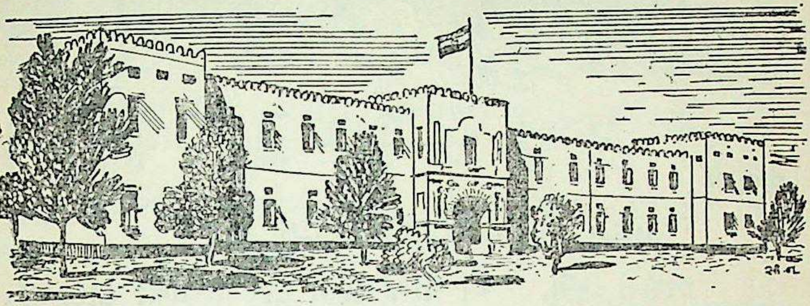

બહેને કહ્યું, "આ ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ છે. તે પણ ગાંધીજીની જ છે. તેમાં નાનાં મોટાં સૌ ભણે છે. આપણે ફરી કોઈ દિવસ એ જોવા આવીશું, ત્યારે જોડેની પેલી મસીદ પણ જોઈશું."

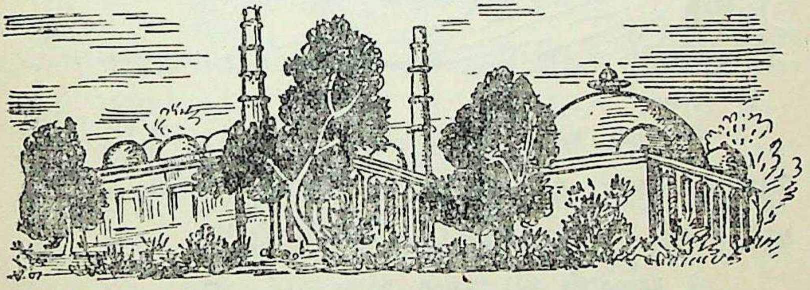

છોકરાં આગળ ચાલ્યાં. જમણે હાથે દૂર મિલોનાં ભૂંગળાં દેખાતાં હતાં. પાણીની મોટી ટાંકીઓ પણ દેખાતી હતી. બહેને કહ્યું, "પેલી મોટી ટાંકીઓ દેખાય છે, ત્યાંથી શહેરમાં પાણી આવે છે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

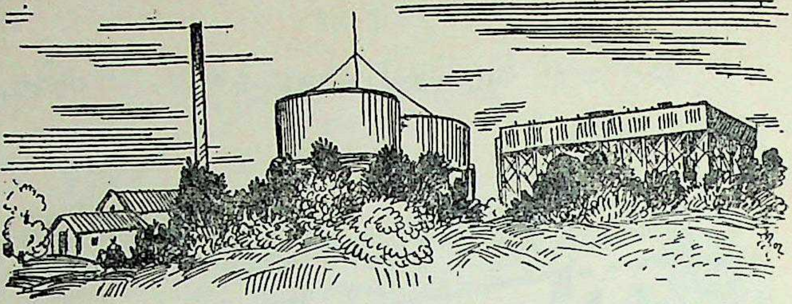

થોડે દૂર ગયા પછી ઊંચી મોટી કોઠીઓ જેવું દેખાયું.

"બહેન, પેલી કોઠીઓ શાની છે?"

બહેને કહ્યું, "એ વીજળીના કારખાનાના કોઠા છે. ત્યાંથી શહેરમાં બધે વીજળી આવે છે."

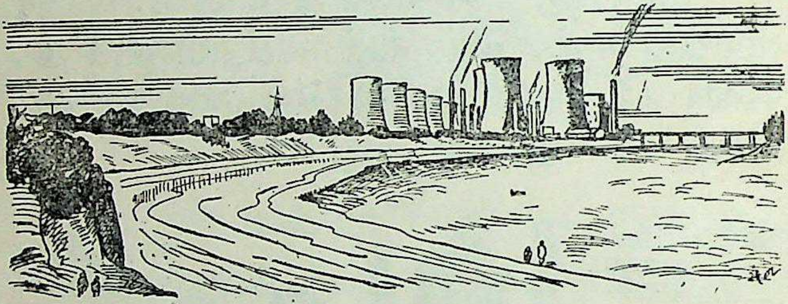

આગળ જતાં વાડજ ગામ આવ્યું. ત્યાંથી ટોળી આગળ ચાલી. હવે આશ્રમનાં મકાનો દેખાવા લાગ્યાં. બહેને કહ્યું, "પેલો આશ્રમ દેખાય છે."

તે સાંભળી સૌ રાજી રાજી થઈ ગયાં.

થોડે દૂર નાનો પુલ આવ્યો. બહેને કહ્યું, "આ નાની નદી છે, તેનું નામ ચંદ્રભાગા છે. તે અહીં આગળ સાબરમતીને મળે છે. ચોમાસામાં તેમનો સંગમ સરસ દેખાય છે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ચંદ્રભાગાનો પુલ ઓળંગીને ટોળી આશ્રમે પહોંચી ગઈ.

૩

આશ્રમે પહોંચી સૌ થોડી વાર થાક ખાવા બેઠાં. પછી બહેને આશ્રમ જોવાની રજા મેળવી. તેમણે પહેલાં બધું જોયું હતું, એટલે તે જ બતાવવા લાગ્યાં.

પહેલાં હાથકાગળનું કારખાનું જોયું. પછી ગાંધીજી રહેતા હતા તે મકાન જોયું. તેને 'હૃદયકુંજ' કહે છે. પાસે ઉપાસના કરવાની જગા છે, તે જોઈ. છોકરાં ત્યાં થોડી વાર ચૂપ ઊભાં રહ્યાં.

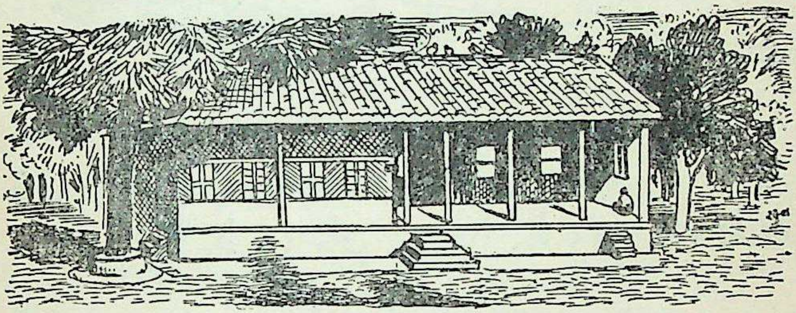

ઉપાસનાની જગા બરોબર નદી ઉપર જ છે. ત્યાંથી નદી, પુલો, સામો કિનારો, એ બધું સરસ દેખાય છે.

પછી આગળ જતાં ગૌશાળા આવી, તે જોઈ. તેમાં ગાયો હતી. બહેને કહ્યું, "ગાંધીજીને ગાયો બહુ ગમતી. માની પેઠે ગાયમાતા સૌને અમૃત જેવું દૂધ આપે છે. તેના વાછડા ખેતીમાં કામ આવે છે."

પછી ચંપલ બને છે તે જગા જોઈ. બહેને કહ્યું, "અહીં મરેલાં ઢોરનાં ચામડાં લાવે છે, અને તેમનાં ચંપલ બનાવે છે. મારેલાં ઢોરનાં ચામડાં અહીં વાપરતા નથી."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પછી રસ્તો ઓળંગી છોકરાં સામી બાજુ ગયાં. ત્યાં કન્યાશાળા જોઈ, બાળમંદિર પણ જોયું. સાબુ બનતા હતા તે જોયું. ખાદી વણાતી હતી તે જોયું.

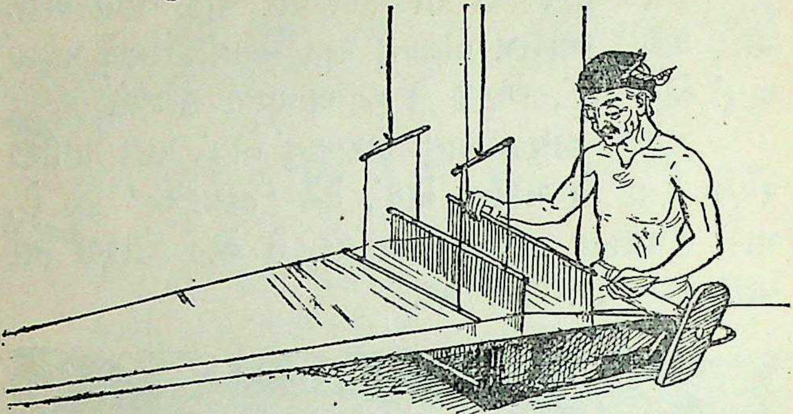

બાળકો આમ વારંવાર જુદી જુદી જગ્યાએ ફરવા નીકળે છે. ફરવાથી નવું નવું જાણવાનું મળે છે. ફરવાથી હોશિયારી આવે છે. તેથી જ કહેવાય છે,

"ફરે તે ચરે;
બાંધ્યો ભૂખે મરે."

૧ પ્રવાસ પર્યટન અવારનવાર ગોઠવવાં. તેમનાં વર્ણનો બાળકો મોઢે કહે. થોડાં વાક્યોમાં લખવા પણ પ્રેરી શકાય.

૧ ગાંધીજી, તેમનો આશ્રમ તથા વિદ્યાપીઠ વિષે વાતો કહો. જુમા મસીદ જેવી મોટી મસીદ કોઈ વાર દેખાડવી. પ્રખ્યાત મસીદોનાં ચિત્ર બતાવો.

૧ ગામડાંનાં બાળકોને પાણીની ટાંકીની વ્યવસ્થા વિષે સમજૂતી આપો. શહેરોમાં બાળકોને ગામડાંની પાણીની વ્યવસ્થા બતાવો. બંનેના ઉપયોગ વિષે, તેમની સ્વચ્છતા વિષે નિરીક્ષણ કરાવીને વાતચીત કરો.

૧ હાથકાગળનો નમૂનો બતાવો. તે કેવી રીતે થાય છે એની વાત કરી શકાય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૪ થો

તારાં અમે બધાંય બાલુડાં હોજી!

શાળા તું છે અમારી વહાલુડી માવડી,
તારાં અમે બધાંય બાલુડાં હોજી!

તારો ખોળો ખૂંદી ધાવ્યાં અમે, માવડી,
વિદ્યાનાં મીઠડાં દૂધડાં હોજી!

જનમ અમારો એક જનનીને ઓરડે,
બીજો જનમ તારે આંગણે હોજી!

દેવે આપી'તી બે રૂડેરી આંખડી,
તેં તો ઉઘાડી ત્રીજી જ્ઞાનની હોજી!

હાથો અમારા બેઉ કામ કામ ઝંખતા,
કામ જોડે તું જ્ઞાન-દૂધ આપે હોજી!

તારે ખોળેથી માડી દૂર દૂર ઊડશું,
તોયે તને ના ભૂલશું હોજી!

૧ શાળા વિષે બાળકને પ્રેમ થાય એવું તે તેના જીવનમાં સ્થાન પામે, તો શાળા કૃતકૃત્ય થાય.

૧ પોતાની શાળા વિષે પ્રેમવાળા માણસોના જાણીતા દાખલા મેળવી તે બાળકોને કહી શકાય.

૧ આ ગીત દાંડિયા-રાસમાં ચાલશે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૫ મો

વેદની ગુરુભક્તિ

૧

હજારો વરસ પહેલાંની વાત છે. વનમાં ગુરુનો આશ્રમ હતો. આશ્રમમાં ઘણા છોકરાઓ રહેતા. બધા છોકરા ગુરુ સોંપે તે કામ કરતા અને ભણતા. કોઈ ગાયો ચારવા જાય, કોઈ લાકડાં વીણવા જાય, કોઈ પાણી ભરે, ને કોઈ ખેતરમાં કામ કરે.

એ આશ્રમમાં વેદ નામનો એક છોકરો ભણતો હતો. એક દિવસ ગુરુએ તેને ખેતરમાં કામ કરવા મોકલ્યો. ખેતરમાં જવ વાવ્યા હતા. પાસે નહેર હતી. તેમાંથી પાણી વાળીને ખેતર પાવાનું હતું.

વેદ ખેતરે જઈને જુએ છે, તો નહેર એક જગાએથી ફાટી હતી અને ત્યાંથી પાણી નીકળવા લાગ્યું હતું.

વેદ ગભરાયો. “અરરર! આ નહેર તો હમણાં તૂટી જશે. આખા ખેતર પર પાણી ફરી વળશે; બધો પાક તણાઈ જશે!”

ફાટમાંથી પાણી બહુ જોરથી નીકળતું હતું. તેના એકલાથી તે રોકાય તેમ ન હતું. મદદમાં બીજાઓને બોલાવવા જાય, ત્યાર પહેલાં તો પાળ તૂટી જાય અને પાણી બધે ફરી વળે.

વેદ તરત જ નહેરની ફાટને અઢેલીને બેસી ગયો. ફાટમાં મોટો દાટો દેવાયો એટલે પાણી નીકળતું બંધ થયું.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રાત પડી. બધા છોકરાઓ આશ્રમમાં પાછા આવી ગયા છે. પણ વેદ દેખાતો નથી. ગુરુએ બધાને પૂછયું, "વેદ કયાં છે?" પણ એમને શી ખબર?

ગુરુજી હાથમાં લાકડી લઈ ને વેદને ખોળવા નીકળ્યા. "વેદ, ઓ વેદ, કયાં છે, બેટા?" એમ સાદ પાડીને ગુરુ બોલાવવા લાગ્યા.

ખોળતા ખોળતા ગુરુજી નહેર પાસે આવ્યા. ગુરુજીનો સાદ સાંભળી વેદ ધીમે સાદે બોલ્યો, "ગુરુદેવ, અહીં છું."

અવાજ સાંભળી ગુરુ વેદ ભણી એકદમ દોડ્યા અને તેને ઉઠાડવા લાગ્યા.

વેદ કહે—"ના, ગુરુદેવ, ના. પહેલાં ફાટ સમી કરો, નહિ તો નહેર તૂટી જશે."

ગુરુએ તરત બીજા વિદ્યાર્થીઓને બોલાવ્યા. તેમણે આવીને ખૂબ કાંકરા, ઝાંખરાં ને માટી નાખી ફાટ પૂરી દીધી. પછી ગુરુએ વેદને જાળવીને બહાર કાઢયો.

વેદનું શરીર અકડાઈ ગયું હતું. તેને ટાઢ ચડી હતી. ગુરુએ તેને તેડી લીધો.

પછી સૌ આશ્રમમાં આવ્યા. તાપણું કરી વેદને તપાડયો. તેને ગરમ દૂધ પાયું. ધીમે ધીમે વેદને સારું થઈ ગયું.

ગુરુજી વેદ ઉપર ઘણા ખુશ થયા. ગુરુ પાસે વેદ ઘણી વિદ્યા ભણ્યો અને મોટો પંડિત થયો.

૧ કૃષ્ણ સુદામા લાકડાં લેવા ગયેલા તે વાત કહો.

૧ હોલેન્ડના બંધમાં પડેલી તરાડને હાથ દઈને સંભાળનાર એક અર્વાચીન બાળકની વાત છે, તે કહો.

૧ નહેર કે કાંસ બાળકોને બતાવવાં. તેમનો ઉપયોગ કહો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૬ ઠ્ઠો

રસ્તા વચ્ચે પથ્થર

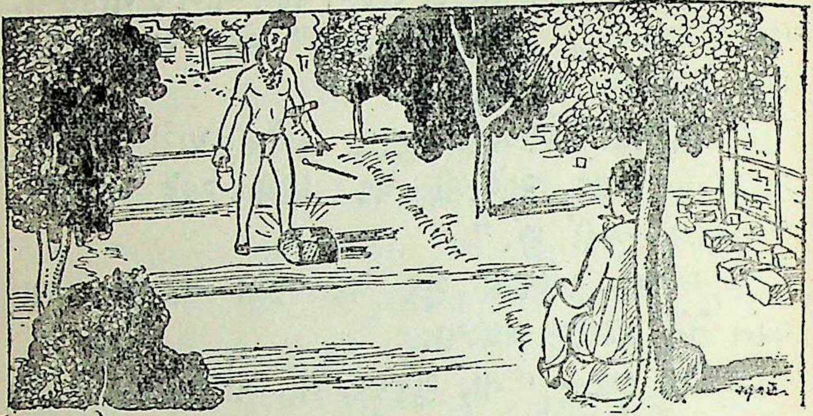

[નગરનો રસ્તો છે. રાજા વેશ બદલીને એકલો ફરવા નીકળ્યો છે. રસ્તા વચ્ચે એક પથ્થર પડેલો છે. રાજાને ઠોકર વાગે છે.]

રાજા—(નીચે નમી) અરે! રસ્તા વચ્ચે આ પથ્થર ક્યાંથી? (આસપાસ જોઈને) હાં, આ નવું મકાન બંધાય છે, તેનો જ આ પથ્થર હશે. એને અહીંથી ખસેડવો જોઈએ. પણ જોઉં તો ખરો, એ પથ્થર કેટલાને વાગે છે અને કોણ ખસેડે છે! (નજીકના ઝાડ નીચે બેસે છે.)

(એક બાવાજી લોટ માગતા આવે છે.)

બાવાજી—"રાજા રામ રામ રામ, સીતા રામ રામ રામ."

(પેલા પથ્થરની ઠેસ વાગે છે.)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બાવાજી — હે રામ! કેટલો મોટો પથરો રસ્તા વચ્ચે પડેલો છે! કોઈ ખસેડતુંય નથી! (પથ્થર ખસેડયા વિના જ આગળ જાય છે.)

(દૂધવાળો આવે છે.)

દૂધવાળો — દૂધ લો દૂધ!

(પેલા પથ્થરની ઠેસ વાગે છે.)

દૂધવાળો — અરે ભગવાન! હમણાં જ પડી જાત! કોણે આ પથરો રસ્તા વચ્ચે નાખ્યો હશે? (પથ્થર ખસેડયા વિના જ ચાલતો થાય છે.

(પોલીસ આસપાસ નજર કરતો રુઆબભેર આવે છે.)

(પેલા પથ્થરની ઠેસ વાગે છે.)

પોલીસ — ઓહ! આ પથરો અહીં કોણે નાખ્યો છે? લોકો પણ કેવા હરામી થઈ ગયા છે! ખસેડીને બાજુએ મૂકતાં શું થાય છે? (પથ્થર ખસેડયા વિના ચાલતો થાય છે.)

(ગાડીવાળો આવે છે.)

ગાડીવાળો — (ગાય છે)

"માછીડા, હોડી તું હંકાર, મારે જાવું પેલે પાર."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

(ગાડીનું પૈડું પથરા સાથે અથડાય છે.)

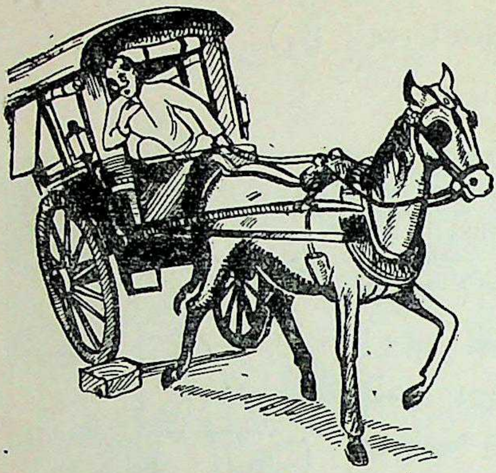

ગાડીવાળો — અરે, પથરો-બથરો પડચો લાગે છે! હમણાં મારી ગાડી ગબડી પડત તો? રસ્તે ચાલતા લોકો એટલું પણ જુએ છે? (પથ્થર ખસેડચા વિના આગળ હંકારી જાય છે.)

(કૂવેથી પાણી ભરીને બાઈ આવે છે; ઠોકર વાગે છે.)

બાઈ — ઓ મા રે! હમણાં ગબડી પડત! રસ્તા વચ્ચે આવડો મોટો પથરો શું ખાવા નાખી મૂકચો હશે? આટલા બધા આવે છે ને જાય છે, કોઈ ખસેડતુંય નથી! (બબડતી બબડતી ચાલી જાય છે.)

(રાજા હસતો હસતો ઊભો થાય છે.)

રાજા — વાહ! આટલા બધા લોકોને આ પથરો વાગે છે. પથરો વાગે છે ત્યારે દરેક જણ અકળાય છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

દરેક જણ બીજાનો વાંક કાઢે છે. પણ જાતે નમીને કોઈ પથરો ખસેડતું નથી!

(રાજા પથરો રસ્તાની બાજુએ ખસેડીને જાય છે.)

- રાજા શું જોવા સંતાઈને બેઠો?
- દરેક જણ પથરો વાગવા છતાં તેને ખસેડતું કેમ નથી?
- આમ જ લોકો રસ્તા પર ગંદકી, કચરો, કેળાંની છાલ વગેરે નાખે છે, પણ કોઈ તે ઉઠાવતું નથી.
- આ પાઠ ભજવવો.

પાઠ ૭ મો

સંગ તેવો રંગ

જેને જેવો સંગ, રંગ બહુ તેવો બેસે.
જેને જેવો સંગ, ગુણ તેવા તે લેશે.
જેને જેવો સંગ, છંદ તેવે તે ચડશે.
જેને જેવો સંગ, ઘાટ તેવા બહુ ઘડશે.
સારે સંગે સારો થશે, ભૂંડાથી ભૂંડો બને;
સારા જનના સંગથી, જગમાં સૌ સારો ગણે.

- 'સોબત તેવી અસર' એ કહેવત પણ અહીં જણાવવી.
- કવિતામાં સંગને લીધે શું શું થાય એમ જણાવ્યું છે?
- સારી ને નઠારી સોબતવાળાં બાળકોની વાતો મેળવી તે કહી શકાય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

માખી

૧

તમે માખી તો જોઈ હશે. તે આપણાં મોં–નાક ઉપર બેસે છે, લીંટ તથા મળ ઉપર પણ બેસે છે.

તે ત્યાં કેમ બેસે છે?

ખાવા માટે!

માખી શું એવી ગંદી ચીજો ખાય?

હા, ગંદી ચીજો પણ ખાય, અને આપણા ભાણામાંની સારી ચીજો પણ ખાય. તે ગમે તેટલું ખાય, છતાં ધરાતી નથી. તે ખા ખા જ કરે છે. પેટ ભરાઈ જાય તો ઊલટી કરે, હગાર કરે, અને પછી પાછી ખાવા મંડે.

આપણી ખાવાની ચીજ ઉપર પણ એવું કરે?

હાસ્તો!

છી છી છી! એ તો બહુ ગંદી!

૨

માખીને મોઢામાં જીભ હોતી નથી. ખાવાની વસ્તુ તે પગ વડે ચાખે છે. તેના પગ પર વાળ જેવા ઝીણા તાંતણા હોય છે. જે વસ્તુ પર તે બેસે, તે વસ્તુ

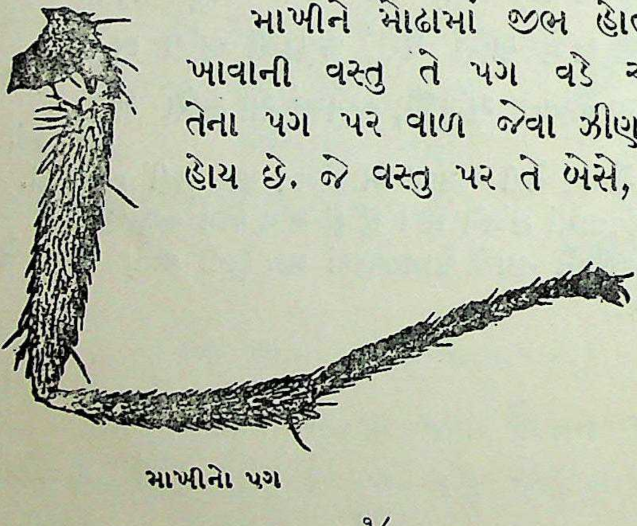

માખીનો પગ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તેના પગના તાંતણાને ચોટી જાય છે. પછી જ્યાં જાય ત્યાં એ તેને ખંખેરે છે. પગે ગંદું ચોટે તે પણ આમ જ ખંખેરતી ફરે છે.

અરરર! આપણી ખાવાની ચીજમાં પણ ખંખેરે?

હાસ્તો!

તો તો એને તેના પર બેસવા જ ના દેવી જોઈએ.

૩

માખીને મોઢામાં દાંત નથી હોતા. દાંતને બદલે તેના માથામાં સૂંઢ જેવી લાંબી નળી હોય છે. આ

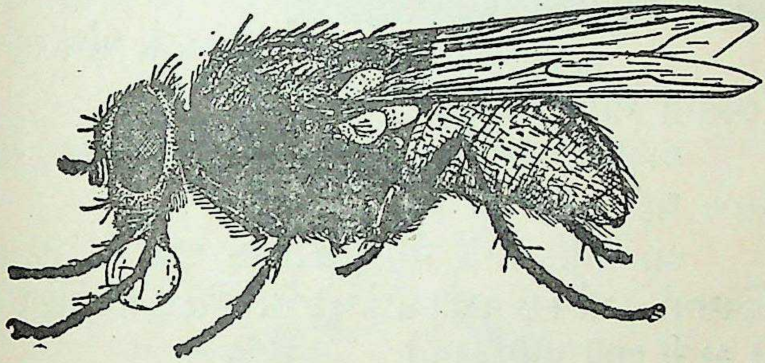

માખી લાળ કાઢે છે

સૂંઢમાંથી તે લાળ કાઢે છે, અને ખાવાની ચીજ ઉપર નાખે છે. લાળથી પેલી ચીજ થોડી પલળીને ઓગળે છે. એટલે માખી તે લાળ ચૂસી લે છે. એવી રીતે તે ખાય છે.

અરરર! તે બધે થૂંક નાખતી ફરે?

હા.

માખી તો ગજબ કરે છે!

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૪

પણ શું કરીએ? માખો કેટલી બધી હોય છે! તે બધીને ઉડાડીએ પણ શી રીતે?

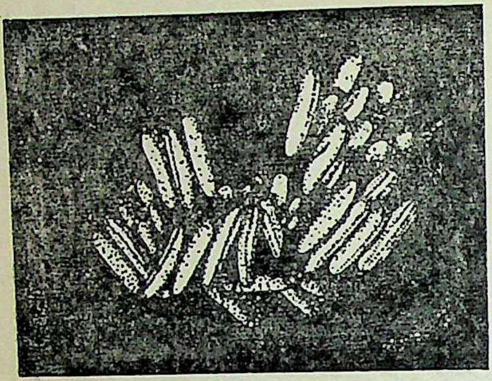

માખીનાં ઈંડાં

ખરી વાત છે. માખોને ઉડાડતાં પાર ન આવે. વળી માખો થોડા વખતમાં જ બહુ વધી જાય છે. એકસાથે તે સો દોઢ-સો ઈંડાં મૂકે છે. ઈંડાંમાંથી પાંચ સાત દિવસમાં માખ થાય છે.

અધધ! પાંચ-સાત દિવસમાં એક માખની સો માખ થઈ જાય?

હા. વળી માખી એકવીસ દિવસ જીવે છે. તેટલા દિવસમાં તે પાંચ-છ વખત ઈંડાં મૂકે છે. એટલે હવે ગણો કે તે કેટલી બધી વધી જાય!

૫

તો પછી માખીથી શી રીતે બચવું?

સાંભળો, તેનો ઉપાય બહુ સહેલો છે.

માખ પોતાનાં ઈંડાં એઠવાડ કે વાસીદાની ઢગલીમાં મૂકે છે. ચોખ્ખી જગામાં તે કદી ઈંડાં ન મૂકે; મૂકે તો ઈંડાં મરી જાય. એટલે આપણે કચરો કે એઠવાડ જ્યાં ત્યાં ન ફેંકવાં. તેમને વધારે વખત ખુલ્લાં પડી ન રહેવા દેવાં. મળને માટીથી ઢાંકવો. ઘરમાં અને બહાર સ્વચ્છતા રાખવી. આમ કરીએ, તો માખી વધતી અટકે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

૮૯ ગ
૨૩૩
૨૫૩૬૦
Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વાહ! આ રસ્તો તો સારો છે. એ કરવામાં બહુ મહેનત પણ નથી. પછી માખીએ ગંદું કરેલું ખાવું પડે નહિ.

૧ માખીનું નિરીક્ષણ કરાવો.

૧ માખી રોગો ફેલાવે છે, તે કયા કયા એ કહો. 'ઘરમાખી' ચોપડી છે તેમાંથી માખી વિષે માહિતી મેળવીને કહો.

૧ ચિત્રો કદમાં અનેકગણાં મોટાં કરીને આપેલાં છે.

પાઠ ૯ મો

ચોખ્ખાઈ

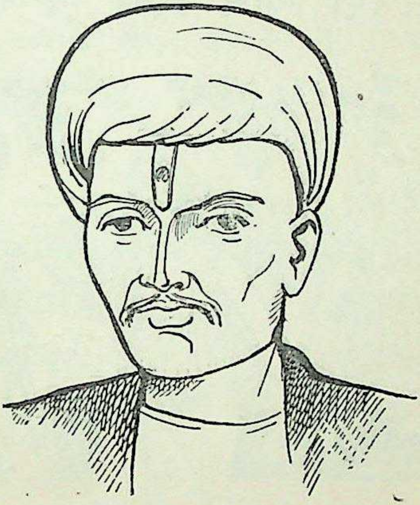

ચોખ્ખું ઘરનું આંગણું, ચોખ્ખો ઘરનો ચોક;
ચોખ્ખો ઘરનો ઓટલો, ચોખ્ખાં મેડી ગોખ.
ચોખ્ખાં ઘર કપડાં થકી, માણસ બહુ સોહાય;
શરીર ચોખ્ખું રાખીએ, રોગ કદી નવ થાય.
નાહ્યેથી તન સાફ રહે, સાચેથી મન સાફ;
મન, તન, ઘર છે સાફ તો, દૂર રહે નિત પાપ.

કવિ દલપતરામ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar
गुरुकुल कांगड़ी

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧ ઘરની ચોખ્ખાઈની બાબતો સ્પષ્ટ કરો. તે કોણ ચોખ્ખું રાખે છે? બાળકો તેમાં ભાગ લે છે?

૧ જાત-ચોખ્ખાઈમાં આંખ, કાન, નખ, વાળ, ઇત્યાદિ તરફ પણ ધ્યાન ખેંચો.

૧ ગામની અને શાળાની ચોખ્ખાઈ વિષે નિરીક્ષણ કરાવી બાળકોને તે વિષે સભાન કરો. તેની ગંદકી તરફ ધ્યાન ખેંચો.

૧ શાળામાં પેશાબખાનું, પાણિયારું વગેરે છે? હોય તો સાફ રહે છે? તેની સફાઈ બાળકો રાખે છે?

પાઠ ૧૦ મો

લાવરી અને તેનાં બચ્ચાં

૧

એક લાવરીએ ઘઉંના ખેતરમાં માળો બાંધ્યો હતો. માળામાં તેનાં બચ્ચાં હતાં.

શિયાળો પૂરો થવા આવ્યો. ખેતરમાં ઘઉંનો પાક તૈયાર થયો. આખું ખેતર પીળું પીળું દેખાતું હતું.

એક દહાડો પટેલ અને તેમનો મોટો દીકરો ખેતરે આવ્યા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પટેલ — ભાઈ ! ઘઉં તૈયાર થઈ ગયા છે. હવે વાઢી લઈએ તો સારું. જો ભૂલાકાકાનું ખેતર તો વઢાઈ પણ ગયું.

દીકરો — હા બાપા. આપણે કાલથી જ વાઢવાનું શરૂ કરીએ.

પટેલ — ઠીક. ત્યારે તું આજે ફળિયામાં સૌને કહી આવજે. કાલે બધાં કાપણી કરવા આવે.

લાવરીનાં બચ્ચાંએ આ વાત સાંભળી. સાંજે મા પાછી આવી, ત્યારે બચ્ચાંએ તેને કહ્યું: "મા, આજે ને આજે તું અમને બીજે ઠેકાણે લઈ જા. કાલે આ ખેતર વઢાઈ જશે."

લાવરી — તમે શી રીતે જાણ્યું ?

બચ્ચાં — આજે આ ખેતરનો પટેલ અને તેનો દીકરો આવ્યા હતા. અમે તેમની વાત સાંભળી. આજે તે ફળિયાનાં માણસોને કહેશે ને કાલે આવી બધાં ખેતર વાઢી નાખશે.

લાવરી — છોકરાંઓ, તમે ગભરાશો નહિ. ખેતર કાલે વઢાવાનું નથી.

૨

બીજે દિવસે બાપદીકરો ખેતરે આવ્યા. તેમણે આડોશીપાડોશીની ઘણી રાહ જોઈ. પણ કોઈ આવ્યું નહિ.

પટેલે થાકીને કહ્યું: "કોઈ આવ્યું નહિ. આજે તું ભૂલાકાકાને કહી આવજે; એમના ઘરનાં માણસો જરૂર આવશે."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

સાંજ પડી. લાવરી ઘેર આવી. બચ્ચાંએ ગભરાઈને કહ્યું: "મા, કાલે તો ખેતર જરૂર વઢાઈ જશે."

લાવરી — કેમ? તમે શાથી જાણ્યું?

બચ્ચાંએ પટેલ અને તેના દીકરાની વાત કહી.

લાવરી — છોકરાં, તમે નકામાં ગભરાઓ છો. કાલે પણ ખેતર વઢાવાનું નથી.

બીજે દિવસે બાપદીકરો ખેતરે આવીને બેઠા, પણ કોઈ આવ્યું નહિ. પટેલ અકળાયા, અને બોલ્યા: "દીકરા, કાલે તો આપણે જ ખેતર વાઢવા માંડીએ. 'પારકી આશ સદા નિરાશ.' બીજાને ભરોસે બેસી રહીએ તો કામ થાય નહિ."

બચ્ચાંએ સાંજે લાવરીને આ વાત કહી. માએ કહ્યું: "ચાલો, અત્યારે જ આપણે બીજે ઠેકાણે જતાં રહીએ. હવે કાલે સવારે જરૂર ખેતર વઢાશે."

૧ બાળક પાસે આ વાત કહેવડાવો.

૧ લાવરીએ શરૂઆતમાં બચ્ચાંને શા માટે કહ્યું કે, 'કાલે ખેતર વઢાવાનું નથી?'

૧ લાવરીએ છેવટે શા ઉપરથી કહ્યું કે, 'કાલે સવારે જરૂર ખેતર વઢાશે?'

૧ પારકી આશથી કેવી રીતે કામ બગડે તેના દાખલા પ્રત્યક્ષ જીવનમાંથી પણ કહો.

૧ ઘઉંનું ખેતર, લાવરી, બીજાં અનાજનાં ખેતર બતાવો.

૧ કોઈ વાર કાપણી જોવા બાળકોને લઈ જવાં. કાપણીમાં સહકાર શાથી જોઈએ તે બાળકને પ્રત્યક્ષ કરાવો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૧ મો

નાનો વેપારી

ઇશ્વરચંદ્ર વિદ્યાસાગર બંગાળના એક મોટા માણસ હતા. તે એક દિવસ પાલખીમાં બેસીને પરગામ

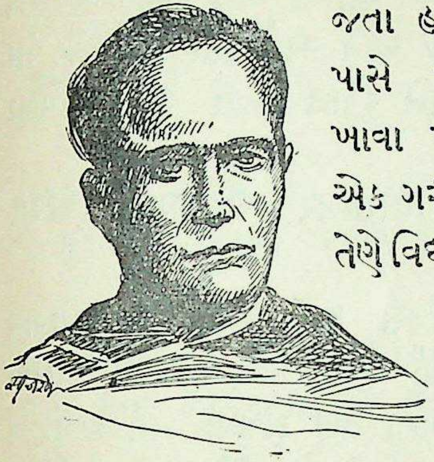

જતા હતા. રસ્તામાં એક ગામ પાસે પાલખીવાળાઓએ થાક ખાવા પાલખી ઉતારી. તે વખતે એક ગરીબ છોકરો ત્યાં આવ્યો. તેણે વિદ્યાસાગરને કરગરીને કહ્યું—

"હું બહુ ભૂખ્યો છું; મને એક પૈસો આપો."

વિદ્યાસાગરને છોકરાં બહુ વહાલાં હતાં. તેમણે તેને પૂછ્યું: "છોકરા, પૈસાનું તું શું કરીશ?"

છોકરાએ જવાબ આપ્યો, "ખાવાનું લઈને ખાઈશ."

વિદ્યાસાગરે હસીને કહ્યું, "તને એક પૈસાને બદલે બે પૈસા આપું તો તું શું કરે?"

છોકરાએ કહ્યું, "એક પૈસાનું આજે ખાઉં અને બીજા પૈસાનું કાલે ખાઉં."

વિદ્યાસાગરે કહ્યું, "હું તને ચાર પૈસા આપું તો?"

છોકરાએ જવાબ આપ્યો, "હાટમાંથી કેરીઓ ખરીદીને ગામમાં વેચું. તેના મને બે આના ઊપજે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તેમાંથી એક આનાનું ખાવાનું લાવું અને એક આનાની પાછી કેરીઓ લાવું અને વેચું. આમ ઘણા દિવસ મને ખાવાનું મળે."

છોકરાનો આ જવાબ સાંભળી વિદ્યાસાગર ખુશ થયા. તેમણે તેને વધારે પૈસા આપ્યા અને કહ્યું, "તું કહે છે તે પ્રમાણે કેરીઓ વેચજે અને આ પૈસા વધારજે. તો પાછા ફરતી વખતે હું તને દુકાન કરવા માટે રૂપિયા આપીશ."

આટલું કહી, વિદ્યાસાગર પાલખીમાં બેસી ચાલ્યા ગયા.

આ વાતને ઘણા દિવસ થઈ ગયા. વિદ્યાસાગર ગામથી જ્યારે પાછા ફર્યા ત્યારે પેલો છોકરો તેમને મળ્યો. તેની પાસેના પૈસાના તેણે રૂપિયા કર્યા હતા. તે જોઈ વિદ્યાસાગર ખુશ થયા. તેમણે તેને વધુ રૂપિયા આપીને દુકાન કરાવી આપી.

વખત જતાં તે છોકરો એક સારો વેપારી થયો.

¶ પં૦ વિદ્યાસાગર વિષે વધુ વાતો કહો. બંગાળા ક્યાં આવ્યું તે નકશામાં બતાવો. કલકત્તા શહેર, ગંગાનું મુખ ઇ૦ બતાવો. પંડિતજી કેટલાં વરસ પર થયા, એ કહો (ઈ. સ. ૧૮૨૦–૧૯૦૧). ત્યારે પાલખી સામાન્ય વાહન હતું. પાલખીનું ચિત્ર બતાવો.

¶ બંગાળના બીજા મહાપુરુષોનાં નામ કહો — ચૈતન્ય, ટાગોર, પ્રફુલ્લચંદ્ર રાય ઇ૦.

¶ જૈન સાહિત્યમાં 'પુત્રવધૂઓની પરીક્ષા' વાળી વાત છે, તે કહો (જુઓ પાંચમી ચોપડી). બાઈબલમાં 'બે નોકરો'ની વાત છે તે કહો (જુઓ મેથ્યૂ, ૨૫, ૧૪–૩૦). બંનેમાં આ વાતના બાળકની બાહોશીનો સાર છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૨ મો

સુભાષિતો—૧

૧

રાતે વહેલા જે સૂઈ, વહેલા ઊઠે વીર;
બળ બુદ્ધિ ને ધન વધે, સુખમાં રહે શરીર.

૨

જૂઠું કદી ન બોલવું, તજવું આળસ અંગ;
હળીમળીને ચાલવું, રાખો રૂડો સંગ.

૩

ભણતાં પંડિત નીપજે, લખતાં લહિયો થાય;
ચાર ચાર ગાઉ ચાલતાં, લાંબો પંથ કપાય.

૪

હિત કહ્યું સુણે ન કંઈ તે,
બધિર સરખો જાણવો;
થાય સ્વાધીન ક્રોધને તે,
આંધળા સમ માનવો.
સારું જે બોલી ન જાણે,
ગૂંગ સરખો ધારવો;
સારું માઠું ન સમજતાને,
પશુ સમજી કાઢવો.

૧ આ સુભાષિતોનો મુખપાઠ કરાવવો. એમાં કહેલી શિખામણની બાબતો વિષે વાતચીત કરો. બંધબેસતા દાખલાની વાતો કહી શકાય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૩ મો

આનંદી એંજિનવાળો

૧

એક એંજિનવાળો હતો. તે આગગાડીનું એંજિન હાંકવાનું કામ કરતો હતો. તે પોતાનું કામ ખંતથી અને ચીવટ રાખીને કરતો.

તેનામાં એક મોટો ગુણ હતો તે એ કે, તે સદાય મોજમાં રહેતો. દુઃખમાં પણ તે આનંદી જ રહેતો.

ઉનાળો હતો. એક દહાડો તેના મિત્રો કહે — કેમ, આજકાલ તું બરાબર તાપે શેકાતો હોઈશ!

એંજિનવાળો — ના રે ના! મારું એંજિન ઉનાળા કરતાં વધુ ગરમ છે. પછી ઉનાળો મને શું કરે?

ચોમાસું આવ્યું. મિત્રો કહે — વરસાદમાં તો તું બરાબર ભીંજાતો હોઈશ!

એંજિનવાળો — ના રે ના! ધગધગતા એંજિનમાં ભીંજાવાનું કેવું? કપડાં ભીનાં થાય ત્યાં તો સુકાઈ જાય. પછી ચોમાસું મને શું કરે?

શિયાળો આવ્યો. મિત્રો કહે — ઉઘાડામાં કડકડતી ટાઢમાં તું બરાબર થથરતો હોઈશ!

એંજિનવાળો — ના રે ના! મને ટાઢ કેવી? મારા એંજિનમાં મજાની તાપણી છે. પછી શિયાળો મને શું કરે?

આમ તે એંજિનવાળો બધી વાતોનો મજાનો જવાબ આપતો. આથી તેના મિત્રો ચિડાતા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

એક વાર એંજિનવાળાની ગાડી ગબડી પડી. એંજિનવાળો પડી ગયો. તેનો પગ છૂંદાઈ ગયો. દાક્તરને તે પગ કાપી નાખવો પડ્યો. એટલે તે બિચારો લંગડો થયો.

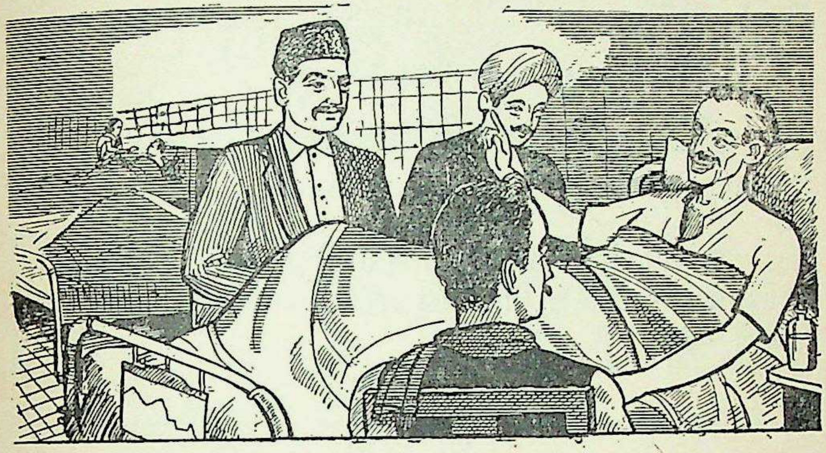

મિત્રોને થયું કે હવે તો તે ભારે દુઃખી થતો હશે. તેઓ તેને મળવા દવાખાને ગયા.

એંજિનવાળો દવાખાનામાં ખાટલા પર સૂતો હતો. મિત્રોને જોઈ હસતો હસતો કહે—

"આવો, ભાઈઓ! મજામાં છો ને?"

મિત્રો—વાહ રે વાહ! અમે તારી ખબર જોવા આવ્યા છીએ, અને તું અમારી ખબર પૂછે છે? તને હવે કેમ છે? તું લંગડો થયો એ બહુ ખોટું થયું.

એંજિનવાળો—ના રે ના! મારે તો ખૂબ મજા છે. બસ સૂતા છીએ. ચાલવું પણ નહિ!

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મિત્રો—અલ્યા, પણ એમાં તે શી મજા? પગ જેવો પગ ગયો; હવે તું લંગડો થયો.

એંજિનવાળો—અરે ભાઈ, લંગડો તો થયો જ. પણ એક મોટો ફાયદો થયો, તે તમે કેમ નથી જોતા? હવે મારે એક જ જોડો જોઈશે. બીજા જોડાનું ખર્ચ બચ્યું!

મિત્રો—તું ભાઈ ખરો!

થોડી વાર બેસી મિત્રો ઊઠયા. એંજિનવાળો કહે, "આવજો, ભાઈ!"

૧ કોઈ સારા દવાખાનાની મુલાકાતે લઈ જાઓ. બધું બતાવો. માંદાની સારવાર કેમ થાય છે તે તથા દવાખાનાની ચોખ્ખાઈ તરફ ખાસ ધ્યાન ખેંચો.

પાઠ ૧૪ મો

રઘાકાકા

રઘાકાકાનો દીકરો મેઘજી અમારી શાળામાં ભણવા આવે છે. તે મારો દોસ્ત છે. મેઘજી મારે ઘેર ઘણી વાર આવે છે. હું પણ તેને ઘેર ઘણી વાર જાઉં છું.

રઘાકાકા ભંગીનો ધંધો કરે છે. તે બહુ ચોખ્ખા રહે છે. તે કહે છે કે, "અમારો ધંધો ગંદા થવાય એવો, એટલે અમારે સંભાળીને ચોખ્ખા રહેવું જોઈએ."

તેમના ઘર પાસે જ કૂવો છે. કૂવા પાસે નાહવા-ધોવા માટે ચોકડી છે. રઘાકાકાના ઘરમાં નાનાં મોટાં બધાં દિવસમાં બબ્બે કે ત્રણ ત્રણ વાર નહાય છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વળી રવાકાકાએ પોતાના આંગણામાં સુંદર ફૂલવાડી બનાવી છે. રવાકાકાનું આખું કુટુંબ તેમાં કામ કરે છે.

આજે રેંટિયાબારશ છે; એ ગાંધીજીનો જન્મદિવસ છે. મારા બાપુએ અને બાએ ઉપવાસ કર્યો છે. સવારે પ્રાર્થના કરીને અમે બધાં કાંતવા બેઠાં હતાં. પછી બાપુ, બા અને ગામનાં બીજાં ભાઈબહેનો રવાકાકાના હરિજનવાસમાં ગયાં હતાં. વાસની સફાઈ કરવામાં આવી હતી. હરિજનોની ભજનમંડળીએ ભજનો ગાયાં હતાં.

વાસમાંથી પાછા ફરતાં મારા બાપુએ રવાકાકાને નોતરું આપ્યું, "રવાભાઈ, આજે રાત્રે તમારી ભજનમંડળી લઈને અમારા ફળિયામાં જરૂર આવજો." રવાકાકાએ આવવાની હા કહી છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

આજે રાત્રે ખૂબ મજા પડશે. હરિજનવાસની ભજનમંડળી આખા ગામમાં જાણીતી છે. રઘાકાકાનો તંબૂરો બહુ મોટો છે. તે મોરપીંછ, કોડીઓ અને ચણોઠીઓથી મઢેલો છે. રઘાકાકા તે વગાડે છે ત્યારે ભમરાની પેઠે તે એકસરખો રણકે છે ને ગુંજે છે. તેની સાથે ઢોલક અને ઝાંઝ કરતાલની રમઝટ જામે છે. સેઘજી નાનો છે, પણ તેને કરતાલ અને મંજીરા બહુ સરસ વગાડતાં આવડે છે. અને કોઈ કોઈ વાર મીઠા રાગથી તે ભજન ગાય પણ ખરો.

આજે રાત્રે બહુ આનંદ આવશે.

૧ રેંટિયાબારશ ક્યારે આવે? ગાંધીજીના જન્મદિવસની અંગ્રેજી તારીખ કહો. તે દિવસની ઉજવણી ગોઠવો.

૧ ભજનમંડળી બતાવો. હરિજનવાસ દેખાડો. અસ્પૃશ્યતા કેવું પાપ છે, તે વિષે બાળકોને કહો. હિંદ-સ્વરાજમાં તે સજાપાત્ર ગુનો છે, એ સમજાવો.

૧ શાળાનાં બાળકો દ્વારા ભજનમંડળીનો કાર્યક્રમ રચી શકાય તો આનંદ આવે.

૧ કરતાલ, મંજીરા, તંબૂરો વગેરે વાજિંત્રો ચિત્રમાંથી બાળકને બતાવો, અને તે વાજિંત્રો કોઈ ભજનમંડળીમાં લઈ જઈ પ્રત્યક્ષ પણ દેખાડો.

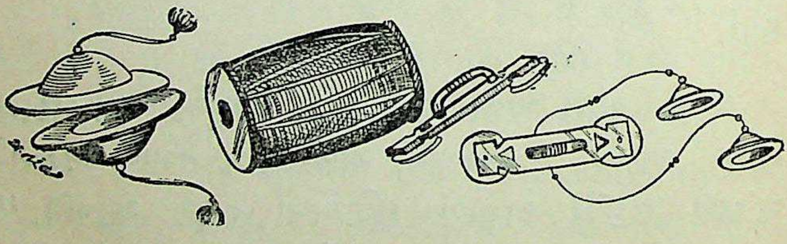

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૫ મો

રામ રાખે તેમ રહીએ

રામ રાખે તેમ રહીએ, ઓધવજી,
રામ રાખે તેમ રહીએ.
આપણે ચિઠ્ઠીના ચાકર છીએ, ઓધવજી,
રામ રાખે તેમ રહીએ. ધ્રુવ

કોઈ દિન રહેવાને બાગ-બગીચા,
તો કોઈ દિન જંગલમાં રહીએ. ઓ૦ ૧

કોઈ દિન ભોજન શીરો ને પૂરી,
તો કોઈ દિન ભૂખ્યાં રહીએ. ઓ૦ ૨

કોઈ દિન પહેરવા હીરનાં ચીર,
તો કોઈ દિન સાદાં ફરીએ. ઓ૦ ૩

કોઈ દિન સૂવાને ગાદી ને તકિયા,
તો કોઈ દિન ભોંય પર સૂઈએ. ઓ૦ ૪

બાઈ મીરાં કહે પ્રભુ ગિરિધર નાગર,
સુખદુઃખ સરવે સહીએ. ઓ૦ ૫

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

¶ આ મીરાંબાઈનું ભજન છે. તેમની વાત કહો.

¶ નરસિંહ મહેતાનું 'સુખદુઃખ મનમાં ન આણીએ' એ ગાઓ.

¶ 'સબ દિન હોત ન એકસમાન' એ હિંદી ગીત પણ ગાઈ સંભળાવાય. નળ દમયંતી, હરિશ્ચંદ્ર તારામતી, રામ સીતા ઇ૦ના દાખલા કહો.

પાઠ ૧૬ મો

ન્યાયમૂર્તિ રાનડે

શ્રી. મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે આપણા દેશના એક જાણીતા મોટા માણસ હતા. તે મુંબઈની વડી અદાલતના ન્યાયાધીશ હતા. તેમને મહિને હજાર ઉપર પગાર મળતો હતો. છતાં તે બહુ સાદાઈથી રહેતા. પોશાક સાદો જ પહેરતા, અને પગે ચાલીને વડી અદાલતમાં જતા.

એક દિવસ એક ડોસી માથે લાકડાંનો ભારો લઈ વડી અદાલતને રસ્તે જતી હતી. થાક લાગવાથી ભારો નીચે ઉતારી, તે રસ્તાની એક બાજુએ બેઠી. થોડી વાર થાક ખાઈને તે ઊઠી, અને ભારો માથે મૂકવા ગઈ. પણ તેનાથી તે ઉપાડી શકાયો નહિ.

રસ્તા ઉપર થઈને તે વખતે ઘણા લોકો જતા હતા. ઘણાખરા અદાલતમાં જતા હતા. બધાએ સારાં કપડાં પહેરેલાં હતાં. ડોસીએ કેટલાય લોકોને આજીજી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
કરી, "ભાઈ, મને આ ભારો માથે ચડાવશો?" પણ કોઈએ તેનું સાંભળ્યું નહિ.

એવામાં એક માણસ ત્યાં થઈને અદાલતમાં જતો હતો. તેનો દેખાવ ભલા માણસ જેવો હતો. ડોસીએ તેને કહ્યું, "ભાઈ, મને આ ભારો માથે ના ચડાવો?"

એ ભાઈ તરત જ ડોસીની પાસે ગયા. તેમણે ભારો ઊંચકીને ડોસીને માથે ચડાવ્યો. ડોસી તેમને આશિષ આપતી બોલી:

"ભગવાન તમારું ભલું કરે!"

ગરીબ ડોસીને ભારો ચડાવનાર તે ભાઈ કોણ હતા? શ્રી. મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે પોતે.

૧ શ્રી. રાનડે મહારાષ્ટ્રના હતા (૧૮૪૨થી ૧૯૦૧). તેમની માતૃભાષા કઈ? તે પ્રદેશ ક્યાં આવ્યો? પૂના, ગોદાવરી, નાશિક ઇ૦ મહારાષ્ટ્રનાં જાણીતાં નગર નદી કહો. મહારાષ્ટ્રના બીજા મહાપુરુષોનાં નામ કહો – શિવાજી, રામદાસ, તુકારામ, એકનાથ, લોકમાન્ય ટિળક વગેરે.

૧ મુંબઈ નગરીનો બાળોચિત પરિચય આપો. મુંબઈ રાજ્ય વગેરે નકશામાં બતાવો.

૧ બીજા લોકો કેમ ડોસીનો ભારો નહોતા ચડાવતા? — એ ચર્ચો.

૧ રાનડેનાં પત્નીએ તેમનાં સંસ્મરણો લખ્યાં છે, તેમાંથી કેટલીક વાતો બાળકોને કહી શકાય.

૧ શ્રી. મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે ન્યાયમૂર્તિ શા માટે કહેવાય છે? તે એવા સારા ન્યાયાધીશ હતા કે લોકો તેમને ન્યાયની સાક્ષાત્ મૂર્તિ જ ગણતા.

૧ બીજા એવા કેટલાક મહાપુરુષોને લોકો શાં સંબોધન લગાડે છે તે જાણો છો? – મહાત્મા ગાંધીજી, લોકમાન્ય તિલક, દીનબંધુ ઍન્ડ્રૂઝ ઇ૦.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૧૭મો

સાચો રાજા

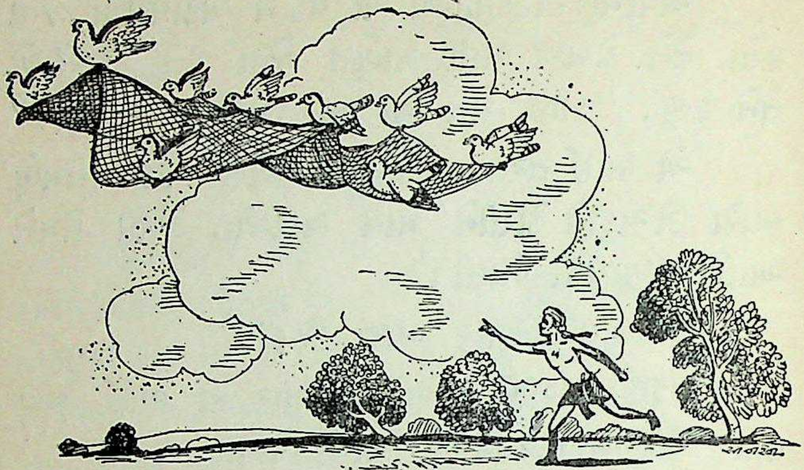

૧

એક હતો કબૂતરોનો રાજા. બીજો હતો ઉંદરોનો રાજા. બંને ભાઈબંધ હતા. એક વખત કબૂતરોનો રાજા પોતાના ટોળા સાથે આકાશમાં ઊડતો હતો. ઊડતાં ઊડતાં કબૂતરોએ નીચે જમીન ઉપર દાણા વેરાયેલા જોયા. દાણા જોઈ, તેઓ નીચે ઊતરવા લાગ્યાં.

રાજાએ કહ્યું, "આવા જંગલમાં દાણા ક્યાંથી આવે? આપણને પકડવા માટે જ કોઈએ વેર્યા હશે."

પણ કબૂતરોએ રાજાનું કહ્યું માન્યું નહિ. તેઓ તો નીચે ઊતર્યાં. એટલે રાજા પણ તેમની સાથે નીચે ઊતર્યો.

રાજાની વાત સાચી હતી. એક પારધીએ દાણા વેરીને ઉપર જાળ પાથરી હતી. કબૂતરો તે દાણા ચણવા લાગ્યાં. પણ તેમના પગ જાળમાં ભરાઈ ગયા. આથી કબૂતરો ગભરાયાં અને કકળાટ કરવા લાગ્યાં.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રાજાએ કહ્યું, "અત્યારે હવે રડવાથી કંઈ વળશે નહિ. હજુ બચવું હોય તો રસ્તો છે: બધાં એકસાથે જોર કરીને ઊડવા માંડો. 'ઝાઝા હાથ રળિયામણા.' જાળ બધાંની સાથે ઊંચે આવશે."

કબૂતરોએ એકસાથે જોર કરી જાળ સાથે ઊડવા માંડ્યું. પારધીએ આ જોયું. થોડે સુધી તો તે તેમની પાછળ દોડ્યો. પણ કબૂતરો નીચે ઊતર્યાં જ નહિ. એટલે થાકીને તે પાછો ફર્યો.

૨

પારધી પાછો ફર્યો એટલે કબૂતરોના રાજાએ કહ્યું, "હવે જુઓ, પેલી તરફ ઉંદરોનો રાજા રહે છે. તે મારો મિત્ર છે. આપણે સૌ તેની પાસે જઈએ. તે આપણી જાળ કાતરી નાખશે."

બધાં કબૂતરો ઊડતાં ઊડતાં ઉંદરોના રાજાને ત્યાં પહોંચ્યાં.

ઉંદરોનો રાજા મિત્રને જોઈ ઘણો રાજી થયો. પણ સૌને જાળમાં બંધાયેલાં જોઈ નવાઈ પામ્યો.

કબૂતરોના રાજાએ મિત્રને બધી વાત કહી.

ઉંદરોના રાજાએ મિત્રની પરીક્ષા કરવા કહ્યું, "હે મિત્ર, મારા દાંત મજબૂત નથી. તેથી આવડી મોટી જાળ હું કેવી રીતે કાપી શકીશ? માટે પહેલી હું તારા પગની જાળ કાપું છું. પછી મારા દાંત સાજા રહેશે તો બીજાંના પગની જાળ પણ કાપીશ."

આ સાંભળી કબૂતરોના રાજાએ કહ્યું: "મારી ઉપરના પ્રેમથી તું આમ કરે, એ ખરું. પણ એ ઠીક ન

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ગણાય. તું બીજાંની જાળ પહેલી કાપ. પછી તારા દાંત સાજા રહે તો મારી જાળ છેવટે કાપજે. હું કબૂતરોનો રાજા છું. મારે જાન દઈ ને પણ એમને બચાવવાં જોઈએ."

આ સાંભળી ઉંદરોનો રાજા ઘણો ખુશ થયો. તેણે થોડી વારમાં બધાં કબૂતરોની જાળ કાપી નાખી.

કબૂતરો છૂટાં થયાં; આનંદથી પાંખો ફફડાવવા લાગ્યાં. પછી ઉંદરોના રાજાનો આભાર માની તેઓ ઊડી ગયાં.

૧ કબૂતરો શાથી જાળમાં ફસાયાં? પોતાના રાજાનું તેમણે કેમ ન માન્યું?

૧ કબૂતરોના રાજાની શી કસોટી ઉંદર-રાજ કરવા માગતો હતો?

૧ બાળકોને જાળ દેખાડો.

૧ સિંહ અને ઉંદરની વાત બાળકોને કહો.

બાળકો કબૂતરોની આ વાત બીજાંને કહે એમ પ્રેરો.

પાઠ ૧૮ મો

સુભાષિતો — ૨

૧

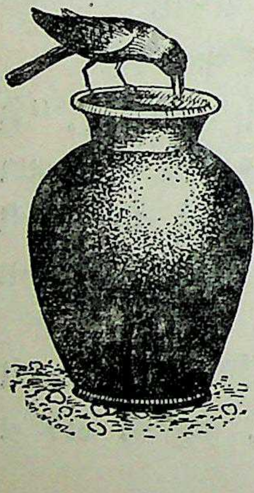

ઊંડું પાણી કૂજનું,
ઉપર લેવા કાજ;
કંકર નાખી કાગડે,
પાણી પીધું આજ.
ધીરજ ને ચતુરાઈથી,
કામ કઠણ જે હોય;
જલદી પાર મુકાય છે,
ભલે કરી સૌ જોય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વગર વિચાર્યું જે કરે, પાછળ તે પસ્તાય;
દેખો એવાં કામથી, જાન ભલેરા જાય.

૩

જે જન મશ્કરી કરવા જાય, મોડા વહેલો તે સપડાય;
જૂઠાણું જલદી પકડાય, આખર જૂઠો જન પસ્તાય.

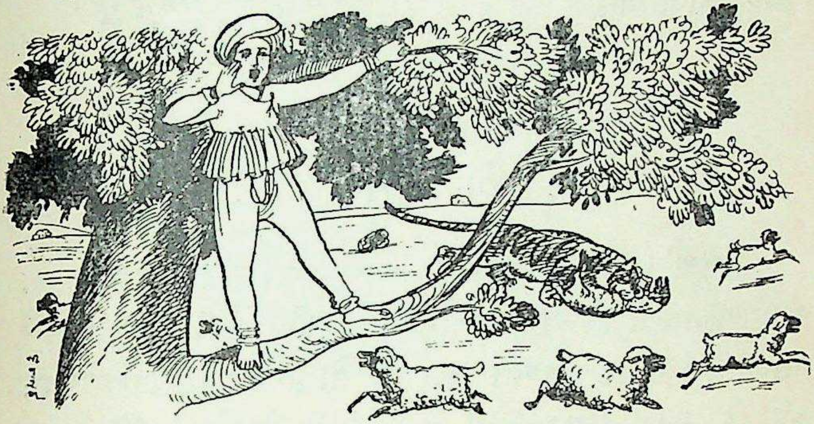

૪

રમત ગમત કરતાં કદી, કરવું નહિ નુકસાન;
ખોટી રીતે ખેલતાં, ભારી થાયે હાણ.

[જૂની સરકારી વાચનમાળા]

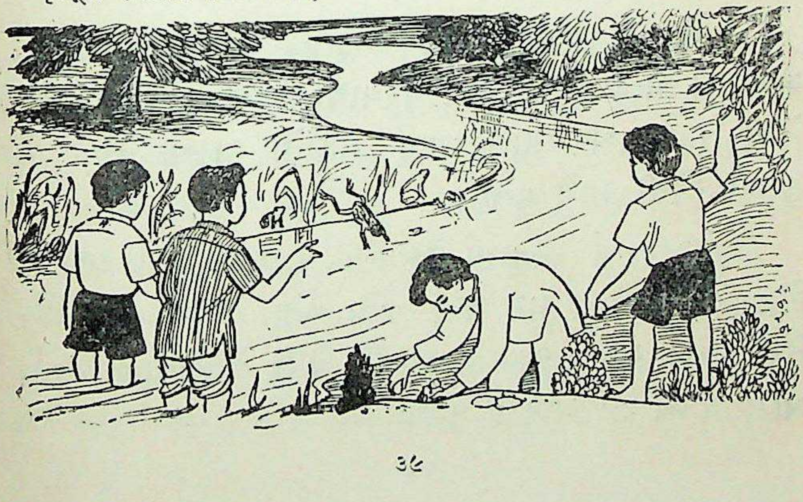

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
¶ દરેક સુભાષિત એક બોધકથા પરથી છે, તે કથા કહો.

¶ સુભાષિત ૨ : સાપને મારીને છોકરાને બચાવનાર નોળિયાને વગર વિચાર્યે બાઈએ મારી નાખ્યો એ વાત.

¶ સુભાષિત ૩ : 'વાઘ આવ્યો રે! વાઘ આવ્યો' એમ ખોટી બૂમો પાડીને મશ્કરી કરનાર છોકરાની વાત.

¶ સુભાષિત ૪ : રમત કરવા ખાતર દેડકાંને પથરા મારનાર છોકરાઓની વાત.

પાઠ ૧૯ મો

બે કૂતરા

કૂતરો ઘણું સમજુ અને વફાદાર પ્રાણી છે. માણસજાતની તે ઘણી સેવા કરે છે. તેથી માણસ તેને પાળે છે. સંકટ વખતે પણ તે પોતાના માલિકને મદદ કરે છે, અને છેવટ સુધી તેનો સાથ છોડતો નથી.

એક ખેડૂતે બે કૂતરા પાળ્યા હતા. તે રોજ તેની સાથે ખેતરે જતા, અને સાંજે તેની સાથે પાછા ઘેર આવતા.

એક દિવસ ખેતરમાં ખેડૂતને ઘણું કામ હતું. સવારથી સાંજ સુધી કામ કરવાથી તે ખૂબ થાકી ગયો. તેથી તે બરાબર ચાલી પણ નહોતો શકતો. તેના બે કૂતરા એની સાથે હતા.

ઘેર જતાં રસ્તામાં રેલવેના પાટા આવતા હતા. તે ઓળંગીને ખેડૂત ઘર તરફ જતો હતો. તેવામાં એકાએક તેના પેટમાં સખત આંકડી આવી. તેથી તે બેભાન થઈને પાટા વચ્ચે જ ગબડી પડયો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બંને કૂતરા તરત તેની પાસે દોડી આવ્યા. તેઓ એનાં હાથ-મોં સૂંઘવા ને ચાટવા લાગ્યા. પરંતુ ખેડૂત હાલ્યો નહિ. કૂતરાઓને લાગ્યું કે, ધણીને કશુંક થયું છે; હવે શું કરવું ?

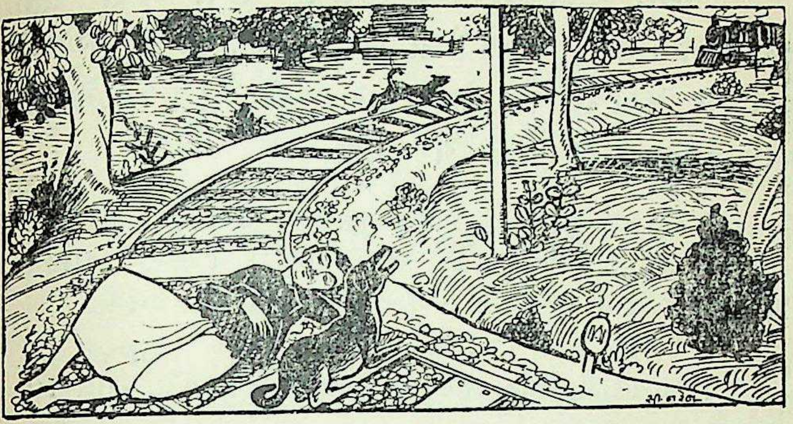

એક કૂતરો પાસે બેસી ગયો અને માથું ઊંચું કરી ઊંચે સાદે ઊં ઊં કરવા લાગ્યો. બીજો કૂતરો ભસતો ભસતો પાટે પાટે આગળ દોડવા લાગ્યો : કોઈ માણસ મળે છે ?

બરોબર આ વખતે આગગાડી એ જ પાટા ઉપર થઈને આવતી હતી. પેલો કૂતરો તેની સામે દોડતો જતો હતો. એંજિનવાળાએ કૂતરાને પાટે પાટે સામે આવતો જોયો. અને આઘે જોતાં તેનું ધ્યાન પાટા વચ્ચે પડેલા પેલા ખેડૂત ઉપર પણ ગયું. તેણે તરત ગાડી ધીમી કરી, ને ઊભી રાખી.

ગાડી ઊભી રહી એટલે એંજિનવાળો નીચે ઊતર્યો, અને ખેડૂત પડ્યો હતો ત્યાં ગયો. એટલામાં પેલો કૂતરો

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પણ દોડતો દોડતો પાછો ખેડૂત પાસે આવી પહોંચ્યો. બંને કૂતરા પોતાના ધણી પાસે ઊં ઊં કરવા લાગ્યા. એંજિનવાળાએ ખેડૂતને ઊંચકીને ગાડીમાં લઈ લીધો. બંને કૂતરા તેની જોડે બેસી ગયા.

પછી, ગાડી નજીકના સ્ટેશને આવી ઊભી રહી. ત્યાં કેટલાક ઉતારુઓએ પેલા ખેડૂતને ઓળખ્યો. તેઓએ તેને ઘેર પહોંચાડ્યો. થોડી વાર પછી ખેડૂત જાગ્યો. તે જોઈ કૂતરા રાજી રાજી થઈ ગયા.

૧ રખડતાં કૂતરાં ને પાળેલાં કૂતરાંમાં કેવો ફેર પડે છે! કૂતરાંને પાળીને તેમની પાસેથી જાત જાતનાં કામ લેવાની તાલીમ યુરોપના દેશોમાં અપાય છે. રખડતાં કૂતરાં ત્યાં હોતાં નથી.

૧ હડકાયાં કૂતરાં વિષે વાત કરો.

૧ આગગાડી, રેલના પાટા વગેરે બાળકોને દેખાડો. આગગાડી શેનાથી ચાલે તે કહો.

૧ યુધિષ્ઠિર અને કૂતરાની વાત કહો.

પાઠ ૨૦ મો

ઊંટ

આપણે જમીન ઉપર ચાલીએ છીએ, તેમ પાણી ઉપર ચાલી શકીએ ખરા ?

ન ચાલી શકીએ.

પરંતુ તરાપો કે હોડી હોય તો ?

તો તે વડે પાણી ઉપર જવાય ખરું.

જમીન ઉપર કેટલીક જગાએ રેતીનાં રણ હોય છે. રેતીના મોટા મોટા દરિયા જ જોઈ લો! રેતી પણ એવી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
કે તેના ઉપર ચાલવા જઈએ તો પગ અંદર જ ઊતરી જાય!

તો પછી તેના ઉપર ચાલવું શી રીતે? એ રેતીના દરિયા માટે હોડીઓ હોય ખરી?

હા, જીવતી હોડીઓ હોય છે.

જીવતી હોડી! એ વળી કેવી હોય?

એ હોડી એટલે ઊંટ. ઊંટના પગનાં તળિયાં થાળી જેવાં પહોળાં હોય છે. તેથી તેને રેતી ઉપર ચાલતાં સારું ફાવે છે. એટલે ઊંટ ઉપર બેસીને રણમાં મુસાફરી થાય. માલ લઈ જવો હોય તો તે પણ તેની પર લાદીને લઈ જવાય.

તમે ઊંટ જોયું છે? ઊંટની પીઠ સપાટ નથી હોતી. તેની ઉપર ઢેકા હોય છે. તેથી ઊંટ ઉપર બેસવા માટે તેના ઢેકા ઉપર લાકડાની બેઠક ગોઠવવી પડે છે. તેને કાઠડો કહે છે.

ઊંટડી દૂધ દે છે તે પી શકાય છે. વળી ઊંટના વાળનું કપડું અને ધાબળા પણ બને છે. તે ધાબળાનો તંબૂ બનાવીએ, એટલે મજાનું ઘર બની જાય. રણની આ હોડીઓ કેવી મજાની કહેવાય! બેસવાના કામમાં

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
આવે, દૂધ આપે, ભાર ઊંચકીને લઈ જાય, ઘર તથા કપડાં પણ આપે.

વળી, ગમે તેવાં ઝાડ-ઝાંખરાં ખાઈને ઊંટ પોતાનું પેટ ભરી શકે છે. તેથી તો આપણામાં કહેવત છે કે, 'ઊંટ મૂકે આકડો ને બકરી મૂકે કાકરો.' રણમાં જે કાંઈ મળે તે ઊંટ ખાય છે અને ન મળે તોપણ કેટલાક દિવસ ચલાવી શકે છે. તેના પેટમાં ત્રણ ખાનાં હોય છે. તેમાંનાં બેમાં ખૂબ પાણી રહી શકે છે. તે કારણે રણમાં પાણી વગર પણ તેને દિવસો સુધી ચાલી શકે છે. તેથી વેરાન રણમાં ઊંટ જ કામ આવે છે.

આપણા દેશમાં કેટલેક ઠેકાણે ઊંટને હળે પણ જોડે છે, ગાડીએ પણ જોડે છે, અને રેંટે પણ જોડે છે. તમે કોઈ વાર ઊંટ-ગાડી જોઈ છે? મારવાડમાં જાઓ તો ત્યાં ઊંટ વિષે ઘણું જોવાનું તથા જાણવાનું મળે.

¶ ઊંટને રણની હોડી શા માટે કહી શકાય એ તમે સમજ્યા?

¶ ઊંટને રેતી ઉપર ચાલતાં શા માટે ફાવે છે? બીજાંને શા માટે ન ફાવે?

¶ ઊંટ બેસવા સિવાય બીજાં શાં શાં કામમાં આવે?

¶ હિંદના રણના પ્રદેશો વિષે વાત કરો. નકશામાં મારવાડ, કચ્છ વગેરે બતાવો.

¶ રણ અને સમુદ્ર કોઈએ જોયાં હોય તેને, તે કેવાં હોય, તે કહેવા કહો.

¶ સમુદ્ર વિષે શ્રી. ત્રિભુવન વ્યાસનું બાળકાવ્ય છે તે વાંચી સંભળાવો. (પાંચમી ચોપડી)

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

પાઠ ૨૧ મો

ઊંટ કહે—

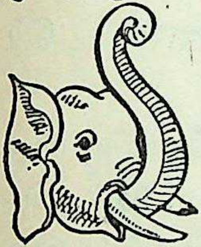

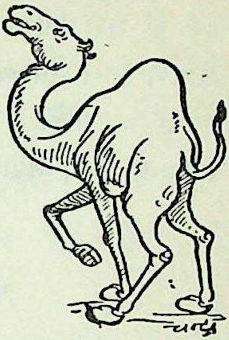

ઊંટ કહે, 'આ સભામાં
વાંકાં અંગવાળાં ભૂંડાં,
ભૂતળમાં પશુઓ ને
પક્ષીઓ અપાર છે:—
બગલાની ડોક વાંકી,
પોપટની ચાંચ વાંકી,
કૂતરાની પૂંછડીનો
વાંકો વિસ્તાર છે.
વારણની સૂંઢ વાંકી,
વાઘના છે નખ વાંકા,
ભેંસને તો શિર વાંકાં
શિંગડાંનો ભાર છે.'

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

સાંભળી શિયાળ બોલ્યો,
દાખે દલપતરામ,
'અન્યનું તો એક વાંકું,
આપનાં અઢાર છે!'

૧ ઊંટ શું કામ બીજાનાં વાંકાં અંગ ગણાવતું હતું?
૧ શિયાળે એને શો જવાબ આપ્યો? તે એક ઉખાણો બની ગયો છે. એવો જ બીજો ઉખાણો કહો—'કૂંડી કથરોટને હસે.'
૧ પારકાના દોષ જોવા કરતાં પોતાના દોષ જોવાથી લાભ છે.

પાઠ ૨૨ મો

હજરત ઉમર

૧

ખલીફ ઉમર મુસાફરીએ નીકળ્યા. સવારી માટે ઊંટ હતું. નોકર ઊંટ દોરીને ચાલતો હતો.

રસ્તો ઘણો લાંબો અને રેતીના રણનો હતો. ઉમર સાહેબે નોકરને કહ્યું, "આપણે વારા બાંધીશું. એક મજલ હું ઊંટ ઉપર બેસીશ; એક મજલ તું ઊંટ ઉપર બેસજે."

નોકર અદબથી બોલ્યો, "એ શું બોલ્યા, નામવર? આપ મોટા બાદશાહ છો. હું તો આપનો ગુલામ છું. આપ ચાલો અને હું બેસું! એ કેવી રીતે બને?"

ખલીફ બોલ્યા, "શું બાદશાહના પગ થાકે અને નોકરના ન થાકે? આપણે વારાફરતી ઊંટ ઉપર બેસીશું. મારા કહ્યા પ્રમાણે તારે કરવું."

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ખલીફ અને નોકર એ રીતે ચાલ્યા. થોડી વાર ખલીફ ઊંટ ઉપર બેસે અને નોકર ચાલે. પછી થોડી વાર નોકર ઊંટ ઉપર બેસે અને ખલીફ ચાલે.

૨

એમ કરતાં કરતાં શહેર આવ્યું. તે વખતે ઊંટ ઉપર બેસવાનો વારો નોકરનો હતો, અને ચાલવાનો વારો ખલીફનો હતો. નોકરે કહ્યું, "હજરત, હવે શહેર આવ્યું. હવે આપ જ સવારી કરો."

ખલીફ—શહેર આવ્યું તો શું થયું? શું સવારી કરવાનો વારો તારો નથી?

નોકર—વારો તો છે; પણ રણ હતું ત્યાં સુધી ઠીક, હવે શહેરમાં એ ન ચાલે.

ખલીફ—રણમાં નિયમ પાળવો અને શહેરમાં ન પાળવો એમ? શું રણમાં ખુદા છે અને શહેરમાં નથી?

નોકર આનો જવાબ આપી ન શકચો.

તેઓ શહેરમાં દાખલ થયા. વારા પ્રમાણે ઊંટ ઉપર નોકર બેઠો હતો; ખલીફ ઊંટની દોરી ઝાલીને આગળ ચાલતા હતા.

શહેરના લોકો આ જોઈ છક થઈ ગયા. તેઓ કહેવા લાગ્યા, "ખરેખર, ખલીફ ખુદાના બંદા છે."

૧ ખલીફનો અર્થ સમજાવવો. એ સંસ્થા આજે હયાત નથી.

૧ અરબસ્તાનની આ વાત છે. તે દેશ વિષે વાત કરો. તે રણનો મુલક છે. ઊંટનો પાઠ યાદ કરાવો.

૧ ઈશ્વર આગળ સૌ સરખા છે. એટલે નેકી અને નિયમથી નમ્રતા રાખીને વર્તવું, એ સાર સવાલજવાબ કરાવી બતાવી શકાય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૨૩ મો

ભગવાન બધું જુએ છે

૧

નાના ભીખુના બાપા માળી હતા. એક રાજાના બગીચામાં તે નોકરી કરતા હતા.

ભીખુની મા મરી ગઈ હતી. એટલે ભીખુના બાપા જાતે રાંધતા. ભીખુ તેમને મદદ કરતો.

ભીખુના બાપા રોજ સવારે વહેલા ઊઠે. ખાવાનું કરે. પછી ભાથું લઈ બગીચામાં કામ કરવા જાય. સાંજ પડે ત્યારે ઘેર પાછા આવે.

એક વખત ભીખુના બાપુને તાવ આવ્યો. તે દિવસે તેમનાથી કામ કરવા જવાયું નહિ. બીજે દિવસે તાવ ઊતર્યો, એટલે તે બગીચામાં ગયા. રાજાએ ગુસ્સે થઈ પૂછ્યું: "કાલે કેમ કામે આવ્યો ન હતો?"

એમણે કહ્યું: "રાજાસાહેબ, કાલે મને તાવ આવ્યો હતો."

રાજાએ કહ્યું: "તું હવે ઘરડો થયો છે તથા માંદો રહે છે. માટે તને નોકરીમાંથી છૂટો કરવામાં આવે છે. અમે બીજો જુવાન માળી રાખીશું."

ભીખુનો બાપ ઘેર આવ્યો. તે ઘરડો હોવાથી તેને બીજી કોઈ નોકરી મળી નહિ. થોડા દિવસમાં ઘરમાં ખાવાનું ખૂટવા લાગ્યું. પણ શું કરે?

બીજે દિવસે તે સવારે ઊઠ્યો. તેણે ભીખુને જગાડ્યો અને કહ્યું: "ભીખુ, બેટા, ચાલ મારી સાથે." નાનો ભીખુ આંખો ચોળતો ઊઠ્યો અને બાપની સાથે ગયો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ભીખુનો બાપ તેને રાજાના બગીચામાં લઈ ગયો. બગીચામાં પેસવાનો છૂપો રસ્તો તે જાણતો હતો. તેણે ભીખુને કહ્યું: "હું આંબા ઉપર કેરી તોડવા ચડું છું. તું નીચે ઊભો રહે. કોઈ આવતું જણાય તો મને કહેજે."

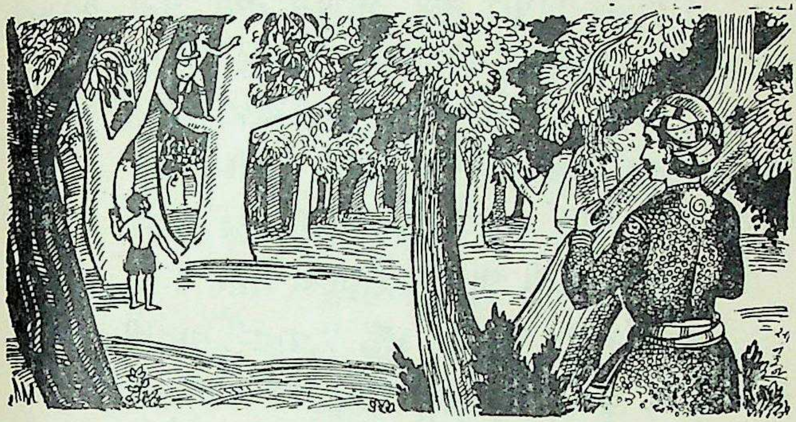

થોડી વાર પછી તેણે ભીખુને પૂછયું: "ભીખુ, આપણને કોઈ જુએ છે?"

ભીખુએ કહ્યું: "હા બાપુ, જુએ છે."

આ સાંભળી ડોસો ઝટપટ નીચે ઊતરી પડયો અને પૂછવા લાગ્યો: "કોણ જુએ છે? કયાં છે?"

ભીખુએ કહ્યું: "ભગવાન આપણને જુએ છે. તે બધે ઠેકાણે છે ને?"

ડોસાએ જ ભીખુને આ શીખવ્યું હતું. ડોસો વિચારમાં પડી ગયો. તેણે તોડેલી બધી કેરીઓ જમીન ઉપર નાખી દીધી. પછી ભીખુને લઈને તે ખાલી હાથે ઘેર પાછો ગયો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

હવે બન્યું એવું કે, તે દહાડે વહેલી સવારે રાજા પોતાના બગીચામાં ફરવા આવ્યો હતો. તેણે ભીખુ અને તેના બાપને બગીચામાં પેસતા જોયા. તેઓ શું કરે છે એ જોવા તે સંતાઈને ઊભો રહ્યો. તેણે આ બધું જોયું.

તે દિવસે બપોરે તેણે ભીખુને તથા તેના બાપને દરબારમાં બોલાવી મંગાવ્યા. રાજાએ ડોસાને પૂછ્યું, "આજે સવારે તમે બંને મારા બગીચામાં કેરીઓ ચોરવા આવ્યા હતા. પછી કેરીઓ પાછી નાખીને કેમ ચાલ્યા ગયા? મને સાચું કહેશો તો હું તમને કશું નહિ કરું."

ડોસાએ બધી વાત સાચેસાચી કહી દીધી.

તે સાંભળી રાજાએ કહ્યું, "તમારી વાતથી હું બહુ રાજી થયો છું. તમે બાપ-દીકરો હવે મારા બગીચામાં જ રહો અને કામ કરો. ભગવાનથી ડરીને ચાલનાર માણસો હંમેશ કામના છે."

¶ આ પાઠ વિષે બાળકો જોડે પ્રશ્નોત્તરી કરવી.

¶ ભીખુએ તેના બાપને શા ઉપરથી કહ્યું કે તેઓને કોઈ જુએ છે?

¶ તોડેલી બધી કેરીઓ ડોસાએ શા માટે જમીન ઉપર ફેંકી દીધી?

¶ રાજાએ માળીને રાખવા બાબત કેમ વિચાર બદલ્યો?—એ ધ્યાનમાં આવે એ માટે સવાલજવાબથી કામ લેવું.

¶ બાળકોને વાડી કે બગીચા બતાવો. ત્યાં તેઓ ચોરી ન કરે, કેમ કે ભગવાન તો તે જોશે જ.

¶ પછીના પાઠમાં 'આસપાસ આકાશમાં' કવિતા છે. તે આના અનુસંધાનમાં લઈ શકાય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૨૪ મો

આસપાસ આકાશમાં

આસપાસ આકાશમાં
અંતરમાં આભાસ,
શ્વાસશ્વાસની પાસ પણ
વિશ્વપતિનો વાસ. ૧

ભોંયમાં પેસી ભોંયરે
કરીએ કાંઈ વાત,
ઘડીએ મનમાં ઘાટ તે
જાણે જગનો તાત. ૨

ખાલી જગ્યા ખોળીએ
કણી મૂકવા કામ,
ક્યાંયે જગકર્તા વિના
ઠાલું ન મળે ઠામ. ૩

કવિ દલપતરામ

૧ ભગવાન બધે છે; તેના વિના કોઈ જગા ખાલી નથી; એટલે ગમે તેટલા છુપાઈને કાંઈ કરીએ, તોપણ તે તો જુએ જ છે. ભીખુની વાતમાં રહેલું આ સત્ય આ કવિતામાં કવિએ કેવી સરસ રીતે કહ્યું છે, એ બાળકોને સમજાવવું.

૧ બહાર બધે જ જેમ વિશ્વપતિનો વાસ છે, તેમ અંતરમાં – આપણા મનની અંદર પણ તેનો જ આભાસ છે – તે જ દેખાય છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

સૂરજ—૧

ઉનાળાની રજાઓ હતી. બપોરે મનુ દોડતો દોડતો ઘરમાં આવ્યો અને બોલ્યો—"મોટાભાઈ, આજે તો બહાર બહુ જ તાપ લાગે છે."

મોટાભાઈ—હા ભાઈ, હવે ઉનાળો આવ્યો એટલે ગરમી વધવાની. બપોરે તડકામાં બહાર રમવા ન જઈશ. આજકાલ ગરમીનો આંક એકસો પંદર જેટલો છે.

મનુ—ગરમીનો આંક વળી શું?

મોટાભાઈ—તાવ આવે છે ત્યારે શરીર ગરમ થાય છે. તે કેટલું ગરમ થયું છે તે મપાય છે. તને તાવ આવ્યો ત્યારે દાક્તરે તાવ માપ્યો હતો તે યાદ છે ને?

મનુ—હા, બગલમાં કાચની પાતળી નળી મૂકી હતી તે ને?

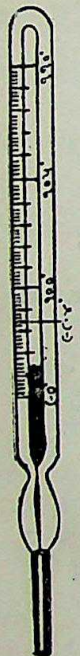

મોટાભાઈ—હા. તે પારાશીશી હતી. તેને થરમૉમીટર કહે છે. શરીરની ગરમીથી તે ઊનું થાય છે. તેનાથી તેમાં રાખેલો પારો ઊંચો ચડે છે. નળી ઉપર આંકડા લખેલા હોય છે. જે આંકડા સુધી પારો આવે, તેટલો ગરમીનો આંક કહેવાય. તેમ જ તડકાની ગરમી માપવાની પણ પારાશીશી હોય છે. તેને પણ થરમૉમીટર કહે છે. સૂરજના તાપથી તે ઊનું થાય છે. તેથી તેમાં રાખેલો પારો ઊંચો ચડે છે. એ નળી ઉપર પણ આંકડા લખેલા હોય છે. જે આંકડા સુધી પારો આવે, તેટલો સૂરજના તાપની ગરમીનો આંક કહેવાય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મનુ — મોટાભાઈ, કેટલી ગરમીએ પાણી ઊકળવા લાગે ?

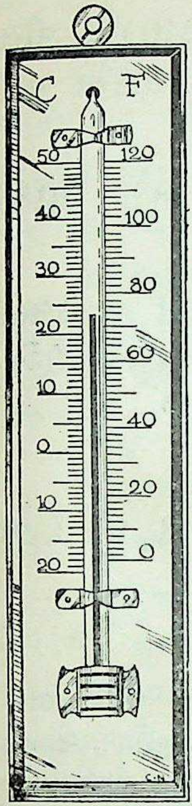

મોટાભાઈ — ગરમીનો આંક ૨૧૨ થાય ત્યારે પાણી ઊકળવા લાગે.

મનુ — ઓહો ! જો તડકાની ગરમીનો આંક ૨૧૨ થાય તો આપણું લોહી પણ ઊકળવા લાગે ખરું ?

મોટાભાઈ — (હસીને) હા. પણ એટલો બધો તાપ પડે જ નહિ.

મનુ — કેમ ન પડે? સૂરજમાં એટલી ગરમી નથી ?

મોટાભાઈ — અરે, સૂરજની ગરમીનો આંક તો ઘણો જ છે. તેટલી ગરમીમાં તો લોઢું પણ ઓગળીને વરાળ થઈ જાય.

મનુ — તો પછી તડકાની ગરમીનો આંક ૨૧૨ કેમ ન થાય ?

મોટાભાઈ — તું સગડીની પાસે બેસે તો તાપ બહુ લાગે. પણ તું દૂર બેસે તો થોડો લાગે. તેમ આપણી પૃથ્વી સૂરજથી બહુ દૂર છે. એટલે સૂરજની ગરમી આપણને ઓછી લાગે છે.

મનુ — સૂરજ પૃથ્વીથી બહુ દૂર છે ?

મોટાભાઈ — ખૂબ જ દૂર ! તું મામાને ઘેર હમણાં મોટરમાં ગયો હતો, ખરું ને ? ત્યારે મોટર કેટલા વેગથી દોડતી હતી ?

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મનુ—અરે બહુ! ગાડાં તો બધાં પાછળ જ રહી જતાં હતાં.

મોટાભાઈ—ધૂળવાળે રસ્તે મોટર કલાકના વીસ માઈલ દોડે છે. પાકી સડક ઉપર મોટર કલાકના સાઠ માઈલ પણ દોડે.

મનુ—ઓ હો હો હો! એ તો જાણે ઊડતા હોઈએ તેવું લાગે.

મોટાભાઈ—હા. હવે સાંભળ. આપણે જો કલાકે ૬૦ માઈલ દોડતી મોટરમાં સૂરજ તરફ જવા નીકળીએ, ને રાતદહાડો મોટર ચલાવીએ, તો ૧૭૫ વર્ષે ત્યાં પહોંચીએ.

મનુ—અ ધ ધ ધ! એકસો પંચોતેર વર્ષ? તો તો સૂરજ બહુ દૂર કહેવાય!

૧ બાળકોને થરમૉમીટર બતાવો.

૧ કલાક અને માઈલ એ પરિમાણોની સમજ પાડો. કલાક માપવાનું સાધન શું?—એ પૂછો. મળસકું, સવાર, બપોર, સાંજ, મધરાત, આગલી રાત, પાછલી રાત, ઇ૦ સમયના ગાળા વિષે વાતચીત કરો.

૧ શાળામાં થરમૉમીટર હોય તો ગરમીનો આંક નોંધવા પ્રેરો. તેનો આલેખ દોરી શકાય.

૧ ગરમીથી વસ્તુઓ ફૂલે છે અને ઠંડીથી સંકોચાય છે, એ નિયમ સમજાવવો. જેમ કે પૈડા માટેની લોઢાની વાટ પૈડાના કદથી થોડી નાની હોય છે. તેને ગરમ કરે એટલે તે ફૂલીને જરા પહોળી થાય છે. પછી તેને પૈડા ઉપર ચડાવીને ઠંડું પાણી રેડવામાં આવે છે. એટલે તે સંકોચાઈને બરાબર બંધબેસતી થઈ જાય છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

સૂરજ—૨

મનુ—મોટાભાઈ, સૂરજ ને ચાંદામાં મને તો ચાંદો બહુ ગમે છે. તે કેવો ઠંડો હોય છે! ચાંદાના અજવાળામાં આખી રાત રમીએ તોપણ મજા આવે. સૂરજના ધગધગતા તાપમાં આખો દહાડો રમાય?

મોટાભાઈ—ના, પણ સૂરજ ન હોય તો બધે અંધારું થઈ જાય. અને ગરમી પણ ન મળે, એટલે ટાઢે મરી જઈએ.

મનુ—એમ કેમ?

મોટાભાઈ—ચાંદાને પોતાનું અજવાળું નથી. તેની ઉપર સૂરજનું તેજ પડે છે, તેથી તે ચળકતો દેખાય છે.

મનુ—એમ? તો તો સૂરજ વગર બધું અંધારું-ઘોર થઈ જાય, અને ટાઢે પણ મરી જવાય.

મોટાભાઈ—એટલું જ નહિ, સૂરજ આપણને ખાવાનું પણ આપે છે. સૂરજ ન હોય તો ઝાડપાન કશું ઊગી શકે નહિ! તો પછી ઢોર શું ખાય? આપણે શું ખાઈએ?

મનુ—વાહ, ત્યારે સૂરજદાદા બહુ કામના છે. તો પછી તે રાતે ક્યાં જતા રહે છે?

મોટાભાઈ—તે તો ક્યાંય જતા રહેતા નથી. આપણી પૃથ્વી ગોળ દડા જેવી છે. તે બધો વખત ભમરડાની પેઠે ગોળ ગોળ ઘૂમતી ઘૂમતી સૂરજની આસપાસ ફરે છે. ફરતી ફરતી તેની જે બાજુ સૂરજની તરફ આવે, ત્યાં દિવસ થાય છે. અને તે વખતે તેની બીજી બાજુએ રાત થાય

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

છે. દિવસવાળી બાજુના લોકોને સૂરજ દેખાય; રાતવાળી બાજુના લોકોને તે વખતે ના દેખાય.

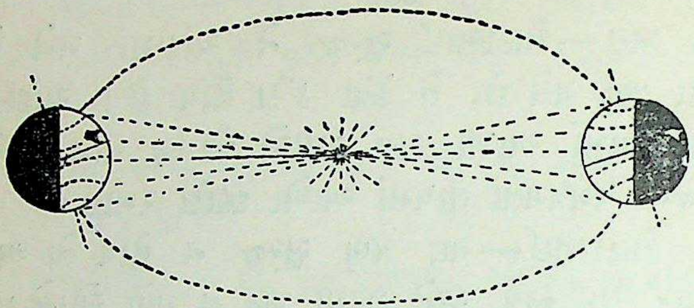

મનુ—એ તો બહુ મજાનું! થોડો વખત રાત અને થોડો વખત દિવસ! એટલે સૂવાનું પણ મળે અને રમવાનું પણ ફાવે! સૂરજની ગરમી મળે અને ચાંદાની ચાંદની પણ મળે.

સૂરજદાદા તો બહુ સારા!

¶ સૂરજને લીધે વરસ, ઋતુ ઇ૦ સમય મપાય છે, એ તરફ ધ્યાન ખેંચો.

¶ ગરમી, અજવાળું, વરસાદ, વનસ્પતિ ઇ૦ સાથે સૂરજનો સંબંધ છે, તે તરફ બાળકોનું કુતૂહલ વાળી શકાય.

¶ 'તમને શું ગમે?' એ પાઠ બાળકો પોતાની મેળે પછી વાંચે, એમ પ્રેરો.

¶ પૃથ્વીની બે ગતિ છે તે વાત સમજાવો.

૧. પૃથ્વી પોતાની ધરીની આસપાસ ભમરડાની પેઠે ગોળ ગોળ ફરે છે.

૨. અને એમ ભમરડાની પેઠે ગોળ ગોળ ફરતી ફરતી તે સૂર્યની આસપાસ ગોળ કૂંડાળું ફરે છે.

પોતાની ધરીની આસપાસ એક વખત ફરી રહેતાં તેને ૨૪ કલાક થાય છે.

સૂર્યની આસપાસ ગોળ ફરી રહેતાં તેને એક વર્ષ થાય છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ધરતીનો ધણી

૧

નદી રે સરોવર સુકાઈ ગયાં રે,
ગાવલડી દે છે શરાપ :
નાઠ્યો ધરતીનો ધણી મેવલો રે. ૧
આલીલીલી વાડીઓ સુકાઈ ગઈ રે,
પંખીડાં દે છે શરાપ :
નાઠ્યો ધરતીનો ધણી મેવલો રે. ૨
બાગ બગીચા સુકાઈ ગયા રે,
માળીડા દે છે શરાપ :
નાઠ્યો ધરતીનો ધણી મેવલો રે. ૩

૨

નદી રે સરોવર છલી વળ્યાં રે,
ગાવલડી દે છે આશિષ :
આવ્યો ધરતીનો ધણી મેવલો રે. ૪
આલીલીલી વાડીઓ લીલી થઈ રે,
પંખીડાં દે છે આશિષ :
આવ્યો ધરતીનો ધણી મેવલો રે. ૫
બાગ બગીચા લીલા થયા રે,
માળીડા દે છે આશિષ :
આવ્યો ધરતીનો ધણી મેવલો રે. ૬
સર્વે તે ડુંગર લીલા થયા રે,
ધરતી પામી રે સંતોષ :
આવ્યો ધરતીનો ધણી મેવલો રે. ૭

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧ વરસાદ વિનાની અને વરસાદવાળી ધરતીનો ફેર ધ્યાન પર લાવો.

૧ ગુરુ નાનકનું પેલું ભજન જુઓ (આશ્રમભજનાવલિ) 'સુમિરન કર લે મેરે મના.' તેમાં કહે છે, 'ધરતી મેહ બિના' એ ધરતી જ ન હોય. તેવા જ બીજા દાખલા છે, જે બાળકના ધ્યાન પર લાવી શકાય.

પાઠ ૨૮ મો

એકનાથની જાત્રા

એકનાથ મહારાજ મહારાષ્ટ્રના એક મોટા સંત હતા. એક વાર તે કાશીની જાત્રા કરવા ગયા. પાછા ફરતાં તેમણે ગંગાજળની કાવડ ભરી લીધી. ગંગાજળ રામેશ્વર લઈ જઈને ત્યાં ચડાવવાનું હતું. આ જાત્રા બહુ મોટી ગણાતી. તે કરનારને બહુ પુણ્ય મળે છે એમ મનાતું.

એકનાથની સાથે બીજા પણ કાવડવાળા જાત્રાળુઓ હતા. એકનાથ સૌથી આગળ ચાલતા હતા. તેમના સોબતીઓ ધીમે ધીમે પાછળ આવતા હતા.

ઉનાળાના દિવસ હતા. ગરમી સખત પડતી હતી. ચારે તરફ ક્યાંય ઝાડ કે પાણી દેખાતું ન હતું. રસ્તામાં એક ગધેડો તરસે તરફડતો હતો. પાણી વગર તે મરવા પડ્યો હતો.

ગધેડાને જોઈ એકનાથને દયા આવી. તેમણે તેને કાવડમાંનું ગંગાજળ પાવા માંડ્યું. તરસ્યો ગધેડો

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બધું જ પી ગયો. પાણી મળવાથી થોડી વારમાં તે ઊભો થયો અને ભૂંકતો ભૂંકતો ચાલ્યો ગયો.

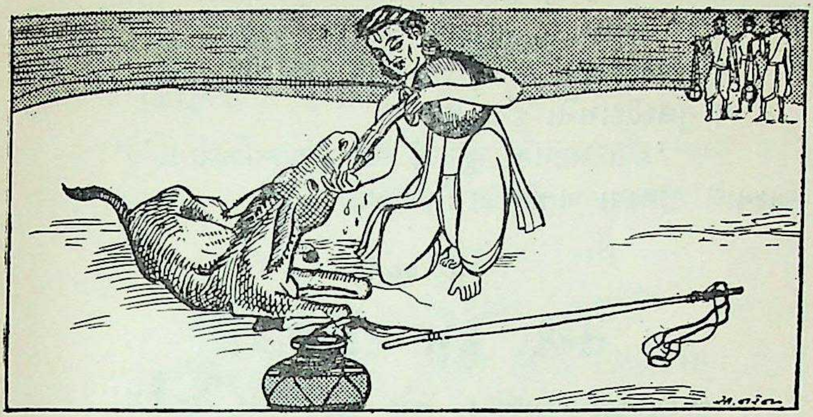

એકનાથની કાવડ ખાલી થઈ ગઈ!

એટલામાં એકનાથના સોબતીઓ આવી પહોંચ્યા. એકનાથની કાવડ ખાલી જોઈને તેઓ નવાઈ પામ્યા. તેઓએ પૂછયું, "મહારાજ, કાવડ ખાલી કેમ છે? ગંગાજળ ક્યાં ગયું?"

એકનાથ—ભાઈ, અહીં એક ગધેડો પાણી વિના મરતો હતો. આજુબાજુ ક્યાંય પાણી ન હતું. તેથી મેં તેને ગંગાજળ પાઈ દીધું.

સોબતીઓ—પણ મહારાજ! હવે રામેશ્વર ભગવાનને શું ચડાવશો? આપની જાત્રા અધૂરી રહેશે.

એકનાથ—એ વાત ખરી. પરંતુ પાણી વિના એ ગધેડો મરવા પડ્યો હતો. મારી પાસે કાવડ ભરીને પાણી હતું. તે તેને ન પાઉં એ કેવું કહેવાય? ગધેડાને મેં ગંગાજળ પાઈ દીધું, તેથી રામેશ્વર ભગવાન જરૂર મારા ઉપર પ્રસન્ન થશે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧ મહારાષ્ટ્રના જાણીતા સંતોનાં નામ નીચેની ધૂનમાં કહ્યાં છે :—

નિવૃત્તિ, જ્ઞાનદેવ, સોપાન, મુક્તાબાઈ,
એકનાથ, નામદેવ, તુકારામ.

૧ રામેશ્વર ક્યાં આવ્યું તે બતાવો. તે તીર્થની વાત કહો.

૧ તુલસીદાસનો દુહો છે —

'દયા ધરમકો મૂલ હૈ, પાપમૂલ અભિમાન.'

એકનાથે જીવદયા બતાવી ધર્મ પાળ્યો.

પાઠ ૨૯ મો

તેઓ કેમ કાંતે છે ?

"અમ્મા, અમ્મા, તમે કેમ કાંતો છો ?"

"સાંભળ મારા દીકરા ! હવે હું ઘરડી થઈ. ભારે કામ કંઈ મારાથી થાય ? એટલે બેઠી બેઠી રેંટિયો કાંતું છું. સાત આઠ આના મળે છે. તેમાંથી ખાઉં છું."

"ખેડૂત, ખેડૂત, તમે કેમ કાંતો છો ?"

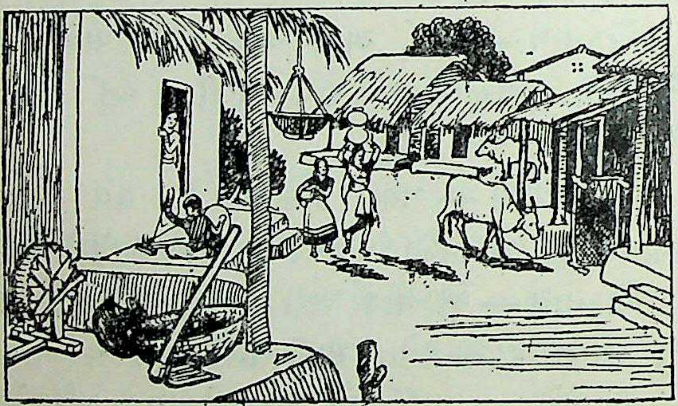

"સાંભળો અમારી વાત. અમે ખેતી કરનારા. અમે કપાસ પકવનારા. બારે માસ અમને ખેતીમાં એકસરખું

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

કામ ન રહે. કાંઈક બીજું કરવું જોઈએ. એટલે અમે તો ઘરનું રૂ પીંજી પૂણીઓ કરી લીધી છે. તેમાંથી હવે જાતે સૂતર કાંતીએ છીએ. તેની અમે ખાદી વણાવીશું. અમે શું કામ દુકાને કપડું લેવા જઈએ?"

"વિદ્યાર્થી, વિદ્યાર્થી, તમે કેમ કાંતો છો?"

"ઓહો! તમે નથી જાણતા? સાંભળો ત્યારે. અમે કામ કરતાં કરતાં ભણીએ છીએ. તેનાથી અમારી આવડત વધે છે. વળી, અમારી વહાલી શાળાને સૂતર અને ખાદી મળે છે."

"બાપુજી, બાપુજી! આપ કેમ કાંતો છો?"

"ભાઈઓ અને બહેનો! સાંભળો. દરેક માણસને ખાવા સારુ અન્ન અને પહેરવા સારુ વસ્ત્ર જોઈએ. તે અન્ન અને વસ્ત્ર આપણે પેદા કરવાં જોઈએ. કાંતવાથી આપણે વસ્ત્ર પેદા કરવામાં આપણો ભાગ આપીએ છીએ.

"વળી હાથે કાંતવાનું છોડીને આપણે પરદેશી કાપડ પહેરતા થયા. તેથી આપણા પૈસા ગયા અને પરદેશીઓ દેશમાં આવ્યા.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

આપણી આઝાદી ગઈ અને આપણે આળસુ બન્યા. કાંતવાથી આળસ જાય અને ધન વધે. નકામી નવરાશમાં કાંતીએ તો કામનું કપડું મળી જાય. વળી પરદેશીઓ ચાલ્યા જાય અને સ્વરાજ મળે."

૧ 'ઘરડાં માનો રેંટિયો' એ પહેલી ચોપડીનું (પાઠ ૧૨) કાવ્ય યાદ કરાવો. ઘરડાં મા કેમ કાંતતાં હતાં? આ પાઠમાં અમ્મા શું કહે છે?

૧ 'રૂડો મારો રેંટિયો હોજી' એ કાવ્ય ત્રીજી ચોપડીમાં છે તે ગવડાવો.

૧ વિદ્યાર્થીઓ કાંતે છે તેમાંથી શું મળે છે તે તેમને દેખાડો. ચોકસાઈથી સુઘડ કામ કરવાનો પાઠ એમાંથી મળી શકે છે.

૧ 'સૂતરના તાંતણે સ્વરાજ' લાવવા ગાંધીજીએ પ્રયત્ન કર્યો તેની વાત અહીં કહેવી.

પાઠ ૩૦ મો

બીકનું ઓસડ

કેટલાંક છોકરાંને રાત પડે ત્યારે બીક લાગે છે. તેમાં પણ નાનાં છોકરાં તો જરી જરીમાં બીએ છે. અંધારું થાય કે બીએ. અંધારામાં પોતાના ઘરમાં એકલાં જતાં પણ છોકરાંને બીક લાગે છે. તો પછી અંધારામાં બહાર જવાની તો વાત જ શી?

ગાંધીજી નાના હતા ત્યારે તેમને પણ રાતે બીક લાગતી. અંધારામાં એકલા ક્યાંય જવાનું થાય તો તે ડરતા. ઘરમાં રાતે દીવા વિના સૂતાં બીએ. એ બીકમાંથી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
તે કેવી રીતે છૂટતા, તેની વાત એમણે પોતે કહી છે. તે જાણવા જેવી છે.

ગાંધીજીના પિતા કાઠિયાવાડમાં રાજકોટ રાજ્યના દીવાન હતા. એટલે ગાંધીજી રાજકોટમાં મોટા થયેલા. તેમને ત્યાં રંભા નામની એક કામવાળી બાઈ હતી. નાનપણમાં ગાંધીજીને તે સંભાળતી. ગાંધીજી અંધારામાં બહુ ડરતા તેથી તેણે તેમને કહ્યું: "આપણે જો રામનું નામ બોલીએ, તો બીક ઊડી જાય. માટે જ્યારે તને બીક લાગે, ત્યારે 'રામ, રામ, રામ,' બોલજે. એટલે તને બીક લાગશે નહિ."

ગાંધીજીને રંભા ઉપર બહુ વહાલ હતું. તે તેને સગી મા જેવી ગણતા. તે જે કહે તે તેમને ગમતું. એટલે રંભાએ કહેલી વાત ઉપર તેમને તરત વિશ્વાસ બેઠો. પછી તો જ્યારે બીક લાગે ત્યારે તે રામનું નામ લે. તેથી તેમની બીક ઊડી જતી.

ગાંધીજી મોટા થયા ત્યારે પણ રામનું નામ હંમેશ લેતા. ગમે તેવા દુઃખને વખતે તથા સંકટને વખતે તે રામનામનું રટણ કરતા. તે કહેતા કે, "સાચા ને પવિત્ર દિલથી રામનું નામ લઈએ, તો તે સર્વ દુઃખનું રામબાણ ઓસડ છે."

મોટપણે તો ગાંધીજી બહુ બહાદુર થયા હતા. ભગવાન સિવાય કશાથી તે ડરતા નહિ, અને કહેતા કે, 'રામનામ વડે નીડર થવાનો પાઠ મને રંભાએ શીખવ્યો હતો.'

નીડરતા માણસનો મોટો ગુણ છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧ છોકરાને શાની બીક લાગે છે તે વિષે તેમની જોડે વાત-ચીત કરો, તે દ્વારા તેની વ્યર્થતા બતાવો. રામનામનો ઉપાય કરી જોવા કહો.

૧ મોટપણે ગાંધીજી બહાદુર થયા, ત્યારે તેમણે કયાં મોટાં બહાદુરીનાં કામો કર્યાં તે કહી શકાય.

૧ ભગવાનનો ડર એટલે શું? હજરત ઉમરનો પાઠ યાદ કરાવો. ભગવાનથી ડરવું એટલે પાપથી, અસત્યથી ડરવું. જુઓ ત્રીજી ચોપડીમાં 'સાચાબોલો છોકરો' એ વાત.

પાઠ ૩૧ મો

ખેડુનાં ઓજારો

વાંકું વાંકું શીંગ જેવું, કરકરિયાળી ધાર,
જાર વાઢે, બાજરી વાઢે, વાઢે લીલી ચાર.

એ ઓજાર દાતરડું
ખેડુનું છે હાથરડું. ૧

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પહોળા પહોળા દાંત જેવું આડું એનું ફળ,
ખોદે, ગોડે, ઢેફાં કાઢે, જો કાંડામાં બળ.

જાણી જાણી જોરાળી,
ખેડુની એ કોદાળી. ૨
કોદાળી તો ક્યારો ગોડે, ખોદે નાનાં ભોથાં,
ખેતર કોણ ખેડી કાઢે, જોડે જો બે ગોધાં?

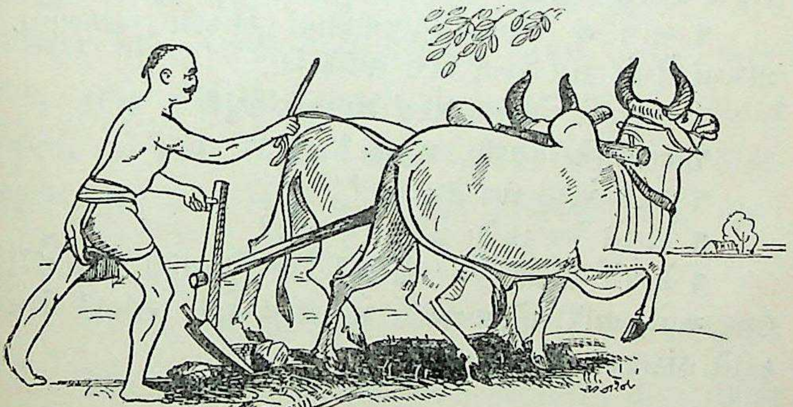

એ ઓજાર હળ છે,
ખેડુનું એ બળ છે. ૩

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વાદળ ન મળે, વીજ ન મળે, નથી વરસ્યું પાણી,
કોના પરતાપે આ મારી લીલી કંચન વાડી?

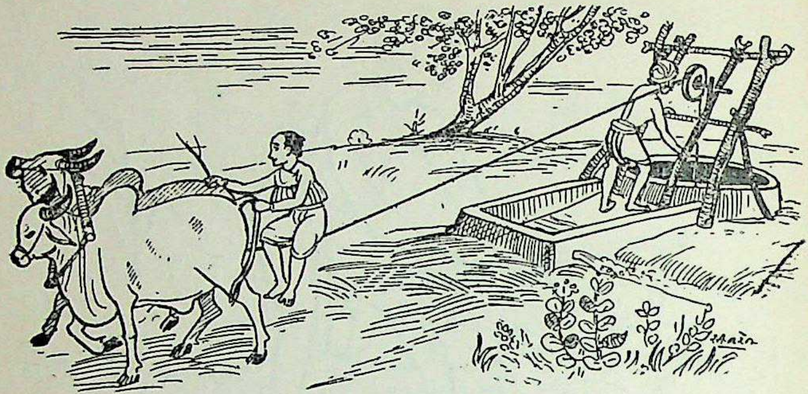

મેઘરાજનો છૈયો,
કોસ એ રામૈયો. ૪

જુગતરામ દવે

૧ આ ઓજારો બતાવો. તેમનો ઉપયોગ દેખાડો. કામ કરતા ખેડૂતો દેખાડો ને ત્યાં કામ કરવા લાગવા પ્રેરો.

૧ આમ જ બીજા શ્રમજીવીઓનાં ઓજારો ઓળખાવો. ગામમાં તેમને કામ કરતા જોવા લઈ જાઓ.

૧ દાતરડાને ખેડુનું હાથરડું શા માટે કહ્યું?

૧ કોદાળીને જોરાળી કેમ કહી?

૧ હળને ખેડુનું બળ કેમ કહ્યું?

૧ કોસને મેઘરાજનો છૈયો કેમ કહ્યો?

૧ કોસને રામૈયો કેમ કહે છે? કોસ કૂવામાંથી ખેંચાઈને ઉપર આવે, ત્યારે તેને વાળનારો માણસ 'આયો રામ!' એમ કહીને હાંકનારને ખબર આપે છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩૨ મો

કીડીબાઈ—૧

જુઓ તો કોણ! બિચારી કીડી! નાનું સરખું જીવડું! પણ કીડીબાઈ કેવાં જબરાં છે તે ખબર છે?

તમે બાજરીની પાંચ ગૂણો ખભે લઈ દાદરો ચડી શકો? નહિ જ. પણ કીડી જો તમારા જેવડી હોય, તો પાંચે ગૂણો લઈને ચડી જાય. તે એવી જોરાવર છે!

ઓહોહો, નાનકડી કીડીબાઈમાં આટલું બધું જોર!

અરે જોર જ નહિ, એનો સંપ અને એની હિંમત પણ ભારે છે! મોટા અજગરને પણ તે મારી શકે છે. કેવી રીતે? કીડીઓ તેના શરીર ઉપર ચડી જાય અને ચટકા ભરવા માંડે. તેથી અજગર ગુસ્સે થઈ આમ તેમ પછાડા મારે. આથી ઘણી કીડીઓ છૂંદાઈ જાય ખરી, પણ નવી કીડીઓ આવતી જ જાય અને તેને ચટકા ભરતી જ જાય. અજગર છેવટે પછડાઈ પછડાઈને લોહી-લુહાણ થઈ જાય અને મરે. પછી કીડીઓ તેની નાની નાની રજ કરે, અને દરમાં લઈ જાય.

ઓહો, આ તો ભારે સંપ અને હિંમત કહેવાય!

અરે, આગળ તો સાંભળો! કીડીબાઈ તો દાનેશરી પણ ભારે. તેને ખાવાનું મળે તો તે એકલી કદી ન ખાય. તેના પેટમાં એક જુદી કોથળી હોય છે. તેમાં તે

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ખાવાનું ભરી લે છે. બીજી કીડી મળે કે તરત પોતે તેને પેલી કોથળીમાંથી ખાવાનું કાઢી આપે છે.

બીજા દરની કીડીઓ સાથે કીડી હંમેશ લડતી જ રહે છે. તેમને પોતાના દર પાસે પણ આવવા દેતી નથી. પણ જો તે કીડી ભૂખે મરતી હોય, તો તેને ખાવાનું જરૂર આપે.

પાઠ ૩૩ મો

કીડીબાઈ—૨

કીડીઓનું દર એટલે એક આખું ગામ જ જોઈ લો. તેમાં રસ્તાઓ હોય છે, જુદા જુદા ઓરડાઓ હોય છે, ખેતરો અને બગીચા પણ હોય છે. અરે, તેમની ગૌશાળાઓ પણ હોય છે!

કેટલાક ઓરડામાં તે ઈંડાં જ રાખે છે; કેટલાકમાં તે પોતાનાં નાનાં બચ્ચાં રાખે છે. કેટલાક ઓરડામાં દાણાનો કોઠાર હોય છે. દરમાં કેટલાક ભાગમાં તે ખેતરો કરે છે, તેમાં તે દાણા ઉગાડે છે અને તેનાં વેઢાં કરીને ખાય છે! દરના બગીચામાં તે ફૂગ ઉગાડે છે અને તેને ખાય છે.

વાહ, કીડીબાઈ ખેતીવાડી પણ કરે!

વારુ, તેમની ગૌશાળા વળી કેવી? તેમાં શું હોય?

એક જાતનાં લીલાં જીવડાંને કીડીઓ ગાય પેઠે પાળે છે. તે જીવડાં ઝાડનો રસ ચૂસે છે. પછી તે

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

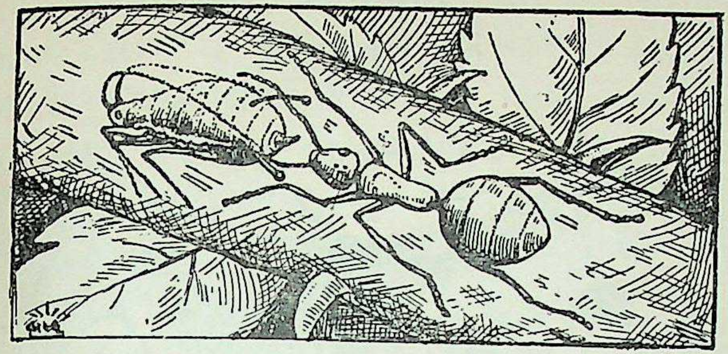

કીડીની ગાય

જીવડાંના શરીરમાંથી મધ જેવો રસ નીકળે છે. તે રસ કીડી દૂધ પેઠે પીએ છે. એટલે એ જીવડાંને ગાય ન કહેવાય? તેમને માટે તે દરમાં ગૌશાળા રાખે છે.

વળી કેટલાંક જીવડાંનાં શરીરમાંથી સુગંધ નીકળે છે. તે સુગંધ કીડીને બહુ ગમે છે. એટલે તેમને પણ તે પાળે છે.

વાહ ભાઈ, કીડીબાઈ તો ગોવાળ પણ ખરાં અને સુગંધીનાં શોખીન પણ ભારે!

હા. શોખીન ખરાં, પણ કામગરાંય ખરાં. કામ કરવાની તેમને જરાય આળસ ન મળે. બધો વખત કાંઈ ને કાંઈ કામ તે કર્યા જ કરે છે.

પરમેશ્વરે કીડી એક ખરું જંતુ બનાવ્યું છે!

"કીડી કણ સંગ્રહ કરે, જુઓ જંતુની જાત;
વસે દરે સંપે સદા, સર્વ મળી સંગાથ."

૧ આવા પાઠો બાળકોને કીડી જેવાં જીવજંતુ પ્રત્યે આદર પ્રેરે. તેમનું નિરીક્ષણ કરવાનું મન થાય. આવાં નજીવાં લાગતાં જંતુઓનું વિજ્ઞાન યુરોપમાં વૈજ્ઞાનિકોએ અથાક મહેનતથી મેળવ્યું છે. આમ જ ઉધઈ, મધમાખ વગેરે વિષે પણ બાળકોને માહિતી આપો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩૪ મો

બે દુકાનદાર

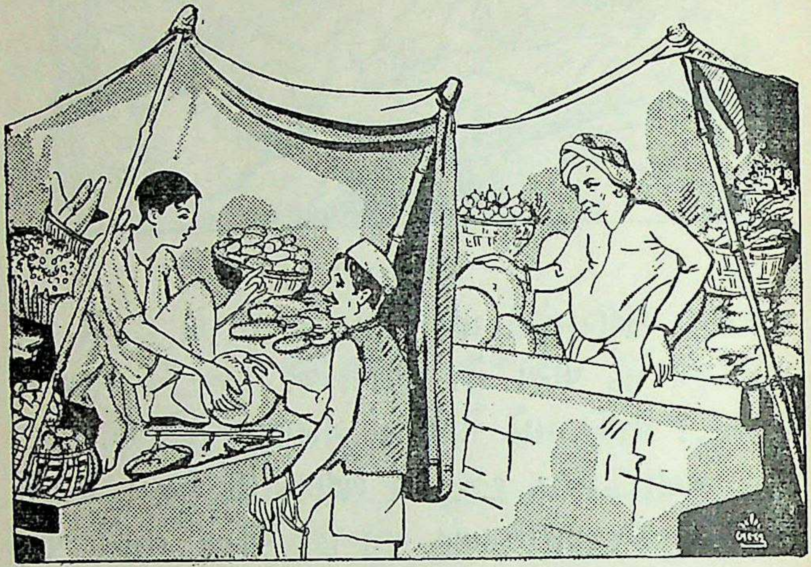

એક છોકરાએ બજારમાં શાકભાજીની દુકાન માંડી હતી. એક દહાડો બપોરે એક ઘરાક તેની દુકાને આવ્યો. દુકાનમાં તડબૂચ હતું, તેને હાથમાં લઈને તે પૂછવા લાગ્યો : "આ તડબૂચ કેવું છે? વાસી છે કે તાજું?"

છોકરાએ કહ્યું : "સાહેબ, તાજું તો નથી."

આ સાંભળીને તે ઘરાક આગળ ચાલ્યો. બાજુમાં બીજી એક દુકાન હતી. ત્યાં જઈ તેણે પૂછયું, "તાજું તડબૂચ છે?"

દુકાનદારે કહ્યું, "હા સાહેબ, આ તાજું જ છે. લઈ જાઓ. ખાવા જેવું છે."

ઘરાકે તડબૂચ ખરીદી લીધું.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ઘરાકના ગયા પછી દુકાનદારે પેલા છોકરાને હસતાં હસતાં કહ્યું, "તું ભારે મૂરખ છે. આમ તે કાંઈ વેપાર થાય? આપણા માલને આપણે જ ખરાબ કહીએ, તો પછી કોણ લે? મારું તડબૂચ ખરેખર વાસી હતું, છતાં મેં તેને તાજું છે એમ કહ્યું. એમ ન કહું તો એને લે કોણ? જો ને, તારું તડબૂચ તેં વાસી કહ્યું, એટલે પડી જ રહ્યું ને! એમ કાંઈ દુકાન ચાલે ખરી? જરા વેપાર કરતાં શીખ."

છોકરાએ કહ્યું, "તડબૂચ પડી રહ્યું એ ખરું. પણ જૂઠું કેમ કહેવાય?"

હવે પેલા ઘરાકે ઘેર જઈને તડબૂચ કાપ્યું. જોયું તો તે બગડેલું નીકળ્યું. તેને થયું, "અરે, પેલા દુકાનદારે મને ઠગ્યો!"

પછી તો તે પેલા સાચાબોલા છોકરાની દુકાનેથી જ માલ ખરીદતો. કેમ કે, એ છોકરો છેતરતો નથી, એવી તેને ખાતરી થઈ.

એ રીતે ધીમે ધીમે તે છોકરાની શાખ બંધાઈ અને ઘણા લોકો તેની દુકાનેથી માલ ખરીદવા લાગ્યા.

૧ પાઠ ૨૩માં કરેલી સૂચના જુઓ. પ્રશ્નોત્તરી દ્વારા પાઠની મતલબ સ્પષ્ટ ધ્યાનમાં લાવો.

૧ ચોરી જેવી જ પાપી વસ્તુ ઠગાઈ છે; પરમેશ્વર તો એ જાણે જ છે. પાઠ ૨૩ અને આ બંનેનો સાર વાતચીત દ્વારા ભેગો કરી શકાય.

૧ વેપારમાં છેતરપિંડી ને દગો ન હોવાં જોઈએ, એ મોટી વાત તરફ ધ્યાન દોરો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩૫ મો

કરોળિયો

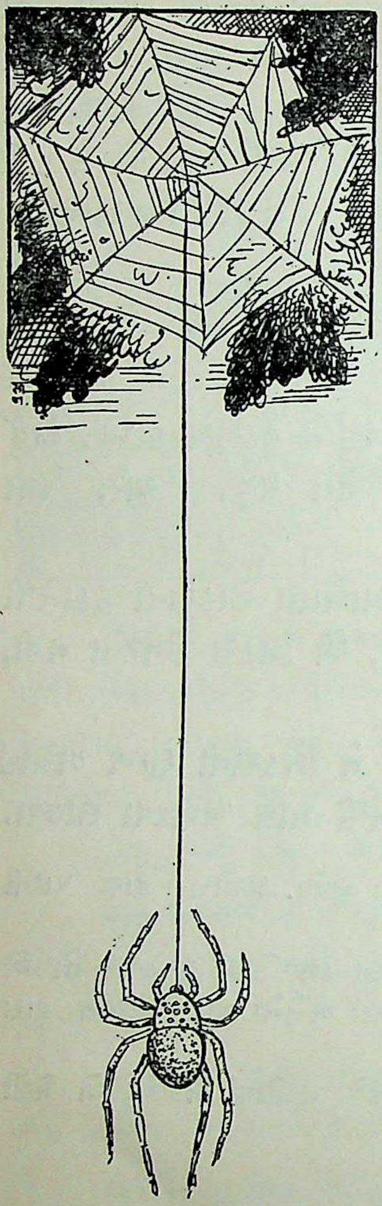

કરતાં જાળ કરોળિયો,
    ભોંય પડી ગભરાય;
વણ તૂટેલે તાંતણે,
    ઉપર ચડવા જાય.

મહેનત તેણે શરૂ કરી,
    ઉપર ચડવા માટ;
પણ પાછો હેઠે પડ્યો,
    ફાવ્યો નહિ કો ઘાટ.

એ રીતે મંડ્યો રહ્યો,
    ફરી ફરી બે ત્રણ વાર;
પણ તેમાં નહિ ફાવતાં,
    ફરી થયો તૈયાર.

હિંમત રાખી હોંશથી,
    ભીડ્યો છઠ્ઠી વાર;
ધીરજથી જાળે જઈ,
    પહોંચ્યો તે નિરધાર.

ફરી ફરીને ખંતથી,
    યત્ન કર્યો નહિ હોત,
ચગદાઈ ને પગ તળે,
    મરી જાત વણ-મોત.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

એ રીતે જો માણસો,
રાખી મનમાં ખંત,
આળસ તજી મહેનત કરે,
પામે લાભ અનંત.

[જૂની સરકારી વાચનમાળા]

૧ કરોળિયા પાસેથી શિખામણ લેનાર રાજા બ્રૂસની વાત કહો :

સ્કૉટલૅંડ દેશનો તે રાજા, દુશ્મનોથી અનેક વાર હારીને, એક દિવસ ગુફામાં નિરાશ થઈને બેઠો હતો. તેવામાં તેણે એક કરોળિયાને તાંતણા વડે ઉપર ચડવા પ્રયત્ન કરતો જોયો. તે વારંવાર નીચે સરકી પડતો; પણ પાછો ફરીથી પ્રયત્ન શરૂ કરતો. તે જોઈ નિરાશ થયેલા બ્રૂસને ફરી પ્રયત્ન કરવાનો ઉત્સાહ આવ્યો. અને તે પ્રયત્નમાં તે સફળ પણ થયો.

પાઠ ૩૬ મો

મામાને કાગળ લખ્યો

અમદાવાદથી મામાનો મારી ઉપર કાગળ આવ્યો છે :

અમદાવાદ,
તા. ૪–૫–૧૯૫૦

ચિ૦ ધીરુ,

ચિ૦ મધુને આવતા સોમવારથી રજાઓ પડશે. તેં કહ્યું હતું કે મધુને મોકલજો. હું મધુને મૂકવા બુધવારે સવારે આવીશ. ઉનાળાની રજાઓમાં તે તારી જોડે રહેશે. દિવાળીની રજાઓમાં તું પછી અહીં આવીશ ને ?

તારે માટે શું લાવું ? ચિત્રપોથી અને વાતોની એક સરસ ચોપડી લાવીશ. પેટી જેવો રેંટિયો પણ લેતો આવીશ.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બા તથા બાપુને અમારા પ્રણામ કહેજે.

મધુ ને હું બુધવારે જરૂર આવીશું. કામકાજ હોય તો લખજે.

લિ૰ મામાના
આશીર્વાદ

કાગળ મેં મારી બાને તથા મારા બાપુજીને બતાવ્યો. મધુ આવશે તે જાણીને હું રાજી રાજી થઈ ગયો. મધુ મારા જેવડો જ છે. રજાઓમાં અમે બંને સાથે રહીશું. રમવાની ખૂબ મજા પડશે.

મામાનો પત્ર મેં મારા બધા ભાઈબંધોને બતાવ્યો. હું નાનો કહેવાઉં, છતાં મારી ઉપર પત્ર આવ્યો ! તેથી હું ખૂબ હરખાયો. દરેક ભાઈબંધને પત્ર બતાવી આવ્યો. પત્રને સાચવીને મેં મારા દફતરમાં મૂકી દીધો.

ક્યારે બુધવાર આવે ને મધુ અને મામા આવે ! બુધવારે હું તેમને લેવા ભાગોળે સામો જઈશ. મામા રેંટિયો લાવશે, એટલે ઘેર કાંતવાની મજા પડશે. મધુને કાંતતાં નહિ આવડતું હોય, તો હું શીખવીશ.

મારા બાપુજી કહે: “અમદાવાદમાં તો ખેતરો ન હોય. તું મધુને આપણાં ખેતરો દેખાડજે. તેને રાયણ બતાવજે. તાજાં રાયણાં ને કેરી આપજે. રાતે આપણે તારાઓ જોઈશું. દાદા તમને રામાયણ મહાભારતની વાતો કહેશે.”

મેં કહ્યું, “બાપુજી, હું મામાને પત્ર લખું ? મને લખવાનું બહુ મન થાય છે.”

બાપુજી કહે, “જરૂર લખ. બાને બતાવજે.”

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મામાને મેં જવાબ લખ્યો —

બોચાસણ,

તા. ૨૮–૪–૧૯૫૦

પૂ૦ મામા,

તમારો પત્ર મળ્યો. વાંચી બહુ આનંદ થયો.

તમે મધુને લઈને જલદી આવો. મારે પણ રજા પડવાની છે. પેટી-રેંટિયો જરૂર લાવજો. મને કાંતતાં આવડે છે. મધુને આવડે છે? હું તેને શીખવીશ. હું મધુને ખેતરમાં ફરવા લઈ જઈશ. અમે રાયણાં ને કેરીઓ ખાઈશું. બાપુજી રાતે અમને તારા દેખાડશે. દાદાજી વાતો કહેશે. મારા બધા ભાઈબંધોને મેં કહ્યું છે, મધુ આવશે, મજા પડશે. અમે ખૂબ રમીશું. બુધવારે આવશો ને?

લિ૦ ધીરુના પ્રણામ

લખીને કાગળ બાને બતાવ્યો. બાએ સરનામું લખ્યું. હું તે ટપાલપેટીમાં નાંખી આવ્યો. મામાને તે બરાબર પહોંચી જશે?

૧ આમ અનેક બાબતો વિષે નાનકડા કાગળો લખાવવા. સરનામું કરવું, તારીખ ઇ૦ લખવાં, એ તરફ ધ્યાન દોરો. કોને કઈ રીતે લખાય તે બતાવો. ટપાલની વ્યવસ્થા સમજાવો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

१ પૂ૦, મુ૦, ચિ૦, લિ૦, વગેરે પત્રનાં ટૂંકાં રૂપો સમજાવો.

१ પેટી-રેંટિયો તમે જોયો છે? તેને યરોડા ચક્ર પણ કહે છે. ગાંધીજીએ યરોડા જેલમાં તેને સુધાર્યો હતો તેથી.

પાઠ ૩૭ મો

તમને શું ગમે?

[બાબુ, મનુ ને શારદા બેઠાં બેઠાં વાતો કરે છે.]

બાબુ — મનુ, મને તો શિયાળો બહુ ગમે. શિયાળામાં ટાઢ ખૂબ પડે, એટલે ભૂખ ખૂબ લાગે; ગમે તેટલા

દોડીએ કે રમીએ તોપણ પરસેવો થાય નહિ. અને થાક પણ લાગે નહિ. ખેતરે જઈ ને ઊનો ઊનો પોંક અને ઊંધિયું ખાવાની મજા પડે. કોલુ ચાલતું હોય ત્યારે શેરડીનો તાજો તાજો રસ પીવાની મજા પડે. ગોળ બનતો હોય તો ગરમ ગરમ ગોળ ખાવાની મજા પડે. મીઠાં મીઠાં બોર પણ ખાવા મળે. વળી ઉતરાણના દિવસોમાં પતંગ ઉડાવવાની પણ કેવી મજા!

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મનુ—મને તો શિયાળો જરાય ન ગમે. પતંગની વાત ઠીક, પણ શિયાળામાં ટાઢે થથરવું પડે. ગમે તેટલું ઓઢીએ પહેરીએ, તોપણ ટાઢ ઓછી જ ન થાય. હાથપગ ફાટી જાય, હોઠ પણ ફાટી જાય. નિશાળેથી છૂટીએ તેટલામાં તો અંધારું થવા આવે, એટલે રમવાનું પણ ન મળે. મને તો ઉનાળો બહુ ગમે.

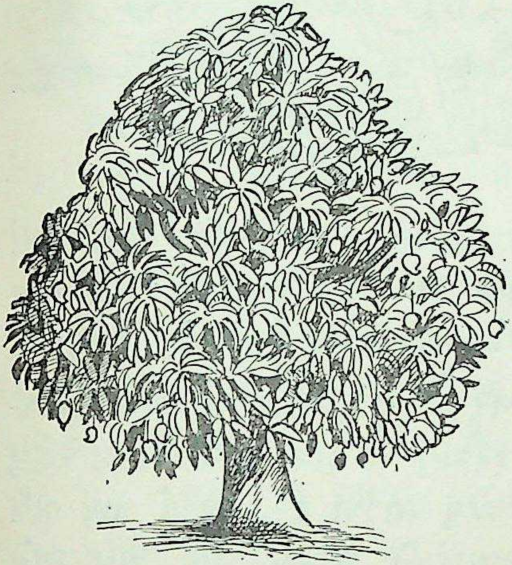

ઉનાળામાં તાપ તો પડે, પણ છાંયડો હોય એટલે ચાલે. ઉનાળામાં હોળી આવે. અને કેરીઓ તથા રાયણ? એ તો ઉનાળામાં જ મળે ને? રજાઓ હોય એટલે કેરીઓ ખાઈએ અને રમ્યા કરીએ. મને તો ઉનાળો બહુ ગમે છે.

શારદા—તમે બંને ખરા છો! એકને ટાઢા ટાઢા શિયાળો ગમે છે, અને બીજાને ઊનો ઊનો ઉનાળો ગમે છે. મને એમાંનો એકે ન ગમે. મને તો ચોમાસું ગમે. ચોમાસામાં આકાશમાં બધે વાદળ રહે, એટલે આખો વખત છાંયા જેવું લાગે. વરસાદ પડે ત્યારે કૂદતાં કૂદતાં નાહવાની મજા પડે. વળી જોવાનું કેવું કેવું મળે? નદી અને તળાવ છલોછલ ભરાયાં હોય. ચારે બાજુ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
લીલુંછમ ઘાસ પથરાઈ ગયું હોય. બધા રસ્તા ધોવાઈને સાફ થઈ ગયા હોય. ખેતરમાં વાવણી થાય. ઢોરને ચરવાનું

અને પાણીમાં પડી રહેવાનું મળે. અને ચોમાસામાં જાંબુડાં ખાવાની મજા તો ખરી જ. અને આકાશના રંગ તો ચોમાસામાં જ જોવા મળે ને? અને મેઘધનુષ?

બાબુ — એ ખરું; પણ ચોમાસામાં બધે કાદવ-કીચડ થાય. બહાર ફરવાનું ન ફાવે. ઘરમાં ભરાઈ રહેવું પડે. બધે અંધારા જેવું લાગ્યા કરે. ઘરમાં પણ બધે ભીનું ભીનું લાગે. જીવડાં ને મચ્છર ખૂબ થાય અને કરડે. તેથી તાવ આવે. આ બધું તો તું ભૂલી જ જાય છે. એવું ચોમાસું તે કેમ કરીને ગમે? તેના કરતાં શિયાળો સારો. તાપ પણ નહિ અને વરસાદ પણ નહિ. નવું અનાજ પાક્યું હોય અને કૂવાતળાવમાં પાણી પણ હોય. દિવાળી ને બેસતું વર્ષ પણ શિયાળામાં જ આવે ને?

શારદા — પણ ચોમાસા વગરનું તે કાંઈ વરસ કહેવાય? પેલી 'ધરતીનો ધણી'ની કવિતા યાદ છે ને? વરસાદ ચોમાસામાં પડે. ધરતી રાજી રાજી થઈ જાય.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri
ખૂબ ઘાસ, પાણી અને અનાજ થાય. ચોમાસુ ન હોય તો ખાવા પીવાનું જ ક્યાંથી લાવો?

મનુ — પણ શારદા, ઉનાળો ન હોય તો ચોમાસું જ ક્યાંથી આવે? ઉનાળામાં તાપ ખૂબ પડે, તેનાથી ધરતી બરોબર તપે, પાણીની વરાળ થાય અને તેનાં વાદળ બને. એ વાદળમાંથી પછી વરસાદ પડે. ઉનાળો ન હોય તો વરસાદ પડે જ ક્યાંથી? તને પેલો 'સૂરજ' દાદાનો પાઠ યાદ છે ને? મને તો ઉનાળો બહુ ગમે.

બાળકોની આ વાતચીત તેમના બાપુજી પાસેના ઓરડામાં બેઠા બેઠા સાંભળતા હતા. તે બાળકો પાસે આવ્યા અને બોલ્યા :—

છોકરાંઓ! મેં તમારી બધી વાત સાંભળી છે. તમે ત્રણે ઠીક કહેતાં હતાં. પણ તેનો સાર એ છે કે, શિયાળો, ઉનાળો અને ચોમાસું એ ત્રણે ઋતુ સારી છે. કારણ કે, એ ત્રણે જરૂરી છે. ત્રણ ઋતુઓમાંની કોઈ એક પણ ન હોય, તો આપણું કામ બરાબર ન ચાલે. અને વરસ પણ પૂરું ન થાય.

છોકરાં — ખરી વાત, બાપુ! વરસ પૂરું હોય તો જ હોળી, દિવાળી, ઉતરાણ એ બધા તહેવારો આવે; અને બોર, કેરી, રાયણ, જાંબુ, જામફળ એ બધાં ફળ ખાવાની પણ મજા પડે. દરેક ઋતુમાં કાંઈક ને કાંઈક મજા તો છે જ.

૧ આ પાઠ ભજવી શકાય. ચર્ચાસભા રૂપે પણ કામ લેવાય.

૧ આવી રીતે બાળ-સહજ મુદ્દા ઉપર ચર્ચા કે વાતચીત ગોઠવવી. બાળકોને તેમાં ભાગ લેવા પ્રેરવાં.

૧ ઋતુ, તેની આબોહવા, ફળફૂલ, ઉત્સવો, રમતો વગેરે વિષે માહિતી બાળક રસપૂર્વક ઝીલશે. તે તેમને આપો.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

પાઠ ૩૮ મો

ઋતુઓ

શિયાળે શીતળ વા વાય,
પાન ખરે ઘઉં પેદા થાય;
પાકે ગોળ, કપાસ, કઠોળ,
તેલ ધરે, ચાવે તંબોળ.
ધરે શરીરે ડગલી શાલ,
ફાટે ગરીબ તણા પગ ગાલ;
ઘટે દિવસ, ઘણી મોટી રાત,
તનમાં જોર મળે ભલી ભાત. ૧

ઉનાળે ઊંડાં જળ જાય,
નદી સરોવર જળ સુકાય;
પામે વનસ્પતિ સૌ પાન,
કેસૂડાં રૂડાં ગુણવાન.
સારા હોજ ફુવારા બાગ,
પ્યારા ચંદન પંખા લાગ;
બોલે કોયલ મીઠા બોલ,
તાપ પડે તે તો વણતોલ. ૨

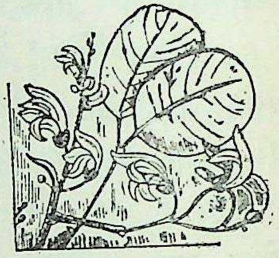

[કેસૂડાં]

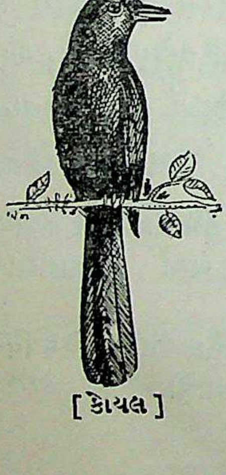

[કોયલ]

ચોમાસું તો ખાસું ખૂબ,
દીસે દુનિયા ડૂબાડૂબ;
મોર ઉચ્ચારે રાગ મલાર,
ખેતર વાવે ખેતીકાર.
ચંપા ચંપેલી જૂઈ જાઈ,
ફૂલ ગુલાબ ભલાં ફુલાય;
છત્રી ચોમાસે સુખ માટ,
ચાખડીઓ હીંચોળાખાટ. ૩

કવિ દલપતરામ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

૧ ઋતુવર્ણનની આવી બીજી કવિતાઓ પણ બાળકોને સંભળાવો. વર્ણન પ્રત્યક્ષ થાય તે માટે નિરીક્ષણ પ્રેરો. ગયા પાઠની ચર્ચા જોડે આ વર્ણનને અનુબંધમાં બતાવો.

પાઠ ૩૯ મો

આપણો ધ્વજ

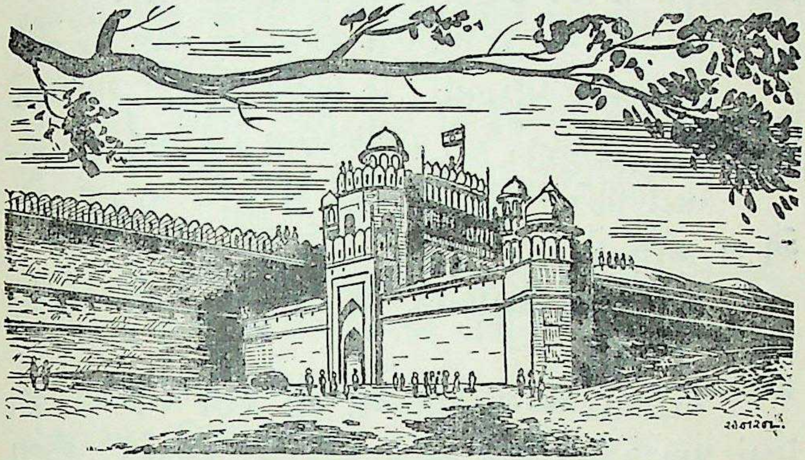

મનુ—મોટાભાઈ, આ ચિત્રની વાત કહો. તે શાનું ચિત્ર છે?

મોટાભાઈ—એ દિલ્હીના લાલ કિલ્લાનું ચિત્ર છે. આપણો દેશ આઝાદ થયો ત્યારે તેની ઉપર આપણો ધ્વજ ફરકાવ્યો હતો. તે વખતનું આ ચિત્ર છે. જો, ધ્વજ કેવો ઊડે છે!

મનુ—મોટાભાઈ, લાલ કિલ્લો શું છે? ધ્વજ ત્યાં કેમ ફરકાવ્યો હતો?

મોટાભાઈ—તે આપણા દેશની એક બહુ જાણીતી જગા છે. સેંકડો વરસ પહેલાં દિલ્હીમાં મોગલ બાદશાહો રાજ્ય કરતા હતા. તેમણે એ કિલ્લો લાલ પથ્થરનો

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બંધાવ્યો હતો. તેઓ ત્યાં રહેતા હતા. ત્યાં તેમનો રાજ-દરબાર પણ ભરાતો. આવી જાણીતી મોટી જગા ઉપર આપણો રાષ્ટ્રધ્વજ ફરકે, એ કોને ન ગમે? જો, કિલ્લો ને ધ્વજ કેવાં શોભે છે!

મનુ—હા મોટાભાઈ, કિલ્લા પર આપણો રાષ્ટ્રધ્વજ બહુ સરસ દેખાય છે. તે કેવો ઊંચો લાગે છે!

મોટાભાઈ—તેં આપણો રાષ્ટ્રધ્વજ જોયો છે ને?

મનુ—હા મોટાભાઈ, તે દિવસે અમારી શાળામાં ધ્વજવંદન થયું હતું. મને રાષ્ટ્રધ્વજના રંગ બહુ ગમે છે.

મોટાભાઈ—પણ એ રંગો શું કામ રાખ્યા છે, એ તું જાણે છે?

મનુ—ના મોટાભાઈ, એ તો મને ખબર નથી. તમે મને કહો.

મોટાભાઈ—સાંભળ. આપણો ધ્વજ ત્રિરંગી છે. તેમાં ત્રણ રંગના ત્રણ આડા પટા છે. ઉપરનો પહેલો પટો કેસરી રંગનો છે. દેશને માટે માથું પણ આપવા તૈયાર થવું, એમ તે રંગ બતાવે છે.

વચલો બીજો પટો સફેદ રંગનો છે. સફેદ રંગ શાંતિ બતાવે છે. કોઈના ઉપર વેર ન રાખવું; બધા લોકોએ અને બધા દેશોએ શાંતિથી રહેવું, એમ તે કહે છે.

નીચેનો ત્રીજો પટો લીલા રંગનો છે. લીલો રંગ એટલે ધરતી. ચોમાસામાં ધરતીમાતા કેવી લીલી હોય છે! તે આપણને ઘાસચારો, ફળ, ફૂલ ને ખોરાક આપે છે. તેથી તે આપણી માતા છે, અને આપણે બધાં ભાંડુઓ છીએ. લીલો રંગ આપણને એ યાદ કરાવે છે ને કહે છે કે, તમારી ધરતીમાતાનું રક્ષણ કરજો, તે તમને અન્ન આપશે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

મનુ—અને મોટાભાઈ, આપણા ધ્વજના ધોળા પટામાં વચ્ચે ભૂરા રંગનું ચકરડું છે તે શું છે? પહેલાં તો ત્યાં રેંટિયાનું ચિત્ર હતું ને?

મોટાભાઈ—હા, એ ચકરડું રેંટિયાનું પૈડું પણ બતાવે છે. એને અશોકચક્ર કહે છે. ચક્ર એટલે પૈડું. પૈડું જો ફરતું બંધ થાય, તો ગાડી આગળ ન ચાલે. આપણે પણ ચક્રની પેઠે ચાલતા રહેવું જોઈએ; રોજ રોજ આગળ જવું જોઈએ ને સારા થવું જોઈએ. પથ્થરની પેઠે પડી રહીએ અને કામ ન કરીએ, તો આગળ ન જઈ શકાય તથા સારા ન થઈ શકાય. અશોકચક્રની બીજી વાત ફરી કોક વાર કહીશ.

મનુ—ઓહો, મોટાભાઈ, આ તો બહુ મજાનો રાષ્ટ્રધ્વજ! તે ઊંચો ફરકે ત્યારે તેને જોવાનું મને બહુ ગમે છે.

મોટાભાઈ—હા ભાઈ, કોને ન ગમે? પોતાના દેશનો ધ્વજ સદા ઊંચો ફરકતો રહે, એ દરેક જણ ચાહે છે.

૧ રાષ્ટ્રધ્વજ દોરતાં શીખવો.

૧ દિલ્હી શહેર ક્યાં આવ્યું, વગેરે માહિતી આપો. તેનાં પ્રખ્યાત સ્થળોનાં ચિત્રો ઇત્યાદિ બતાવી શકાય. હિંદની તે રાજધાની છે.

૧ મોગલ બાદશાહો વિષે વાત કહી શકાય. અકબરનું નામ કહો. લાલ કિલ્લો શાહજહાને બંધાવ્યો હતો. તે કિલ્લો આજે હિંદની સેનાનું વડું મથક છે.

૧ બીજા મોટા દેશોના ધ્વજો બતાવો. સંયુક્ત રાષ્ટ્રમંડળનો ધ્વજ બતાવો (જુઓ 'ચાલણગાડી' પગલું ૧૦નું ચિત્ર).

૧ કેસરી રંગ એટલે કેસરિયાં કરવાનો રંગ. રજપૂતો પોતાની સ્વતંત્રતા ટકાવી રાખવા માટે મરણિયા થઈ કેસરી કપડાં પહેરીને લડવા નીકળતા.

૧ અશોકચક્ર વિષે ત્રીજી ચોપડીમાં 'રાષ્ટ્રમુદ્રા' એ પાઠ છે.

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

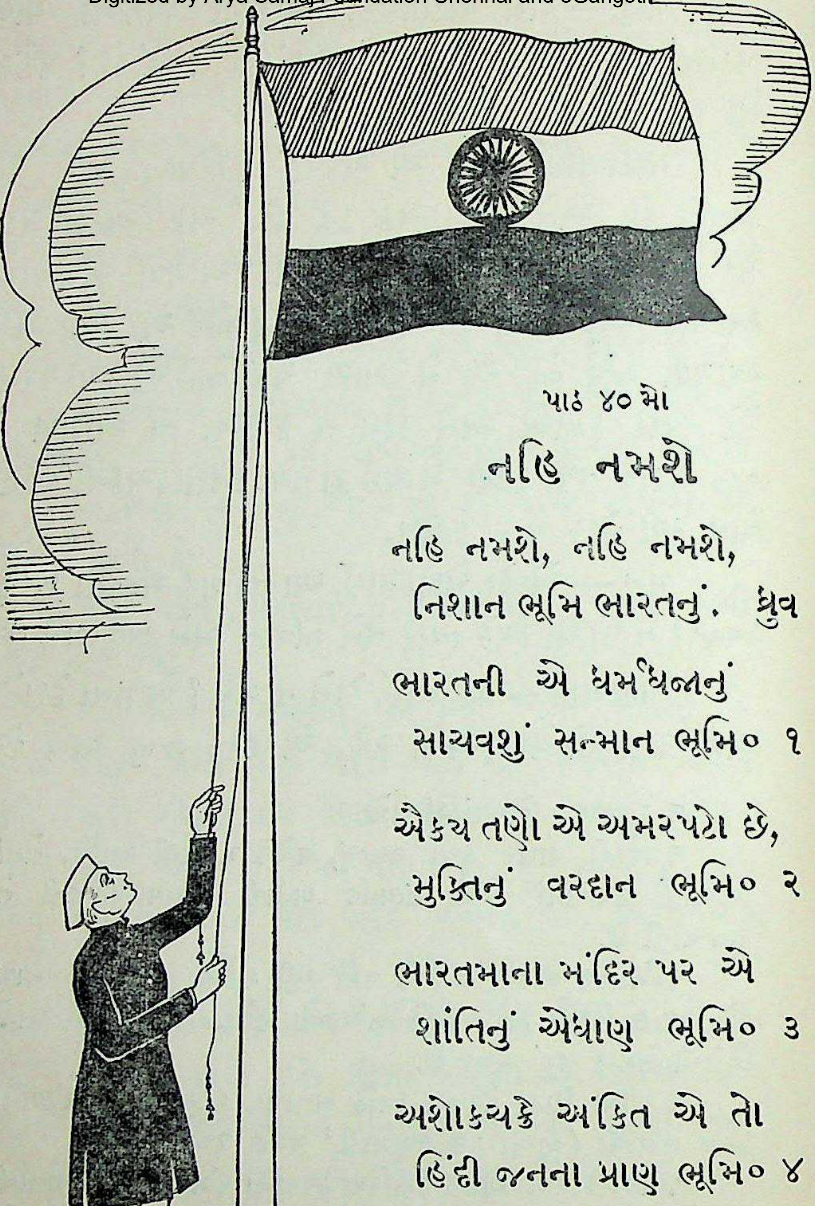

પાઠ ૪૦ મો

નહિ નમશે

નહિ નમશે, નહિ નમશે,
નિશાન ભૂમિ ભારતનું. ધ્રુવ

ભારતની એ ધર્મધ્વજાનું
સાચવશું સન્માન ભૂમિ૦ ૧

ઐક્ય તણો એ અમરપટો છે,
મુક્તિનું વરદાન ભૂમિ૦ ૨

ભારતમાના મંદિર પર એ
શાંતિનું એંધાણ ભૂમિ૦ ૩

અશોકચક્રે અંકિત એ તો
હિંદી જનના પ્રાણ ભૂમિ૦ ૪

અચળ અમારે આંગણ એ તો
સ્વરાજનાં મંડાણ ભૂમિ૦ ૫

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

સાચા હિંદી શૂરાઓનુ
એ છે વિજયસુકાન ભૂમિ૦ ૯
નહિ નમશે નહિ નમશે,
નિશાન ભૂમિ ભારતનું.

ત્રિભુવન વ્યાસ

૧ ચિત્રમાં શ્રી. જવાહરલાલજી સ્વાતંત્ર્ય-દિને દિલ્હીમાં ધ્વજ ચડાવે છે.

૧ બાળકોને અશોકચક્ર દોરતાં શીખવો. તેમાં ૨૪ આરા હોય છે.

૧ 'વંદેમાતરમ્' પૂંઠા ઉપર છે; તે બોલતાં શીખવો.

૧ આપણો ધ્વજ ઐક્યનો અમરપટો શાથી કહેવાય?

૧ આપણો ધ્વજ શાંતિનું એંધાણ શાથી છે? આપણો ધ્વજ આપણા લશ્કર સાથે કોરિયા, હિંદીચીન વગેરેમાં શાંતિના કામ માટે મોકલવામાં આવ્યો છે એ વાત કહેવી.

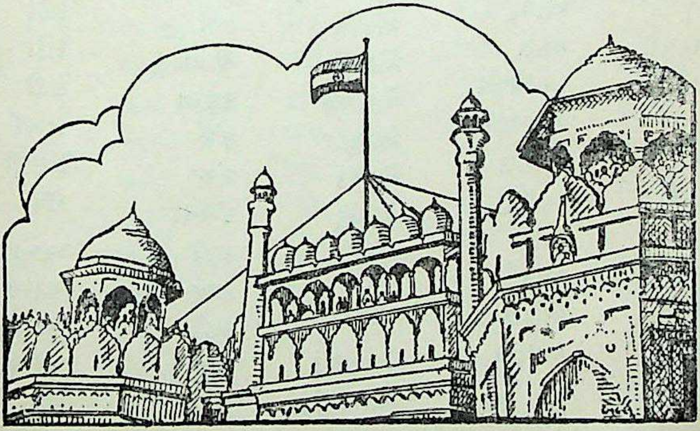

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બીજી ચોપડીના શબ્દો

[કુલ ૭૯૬ શબ્દો છે; તે કક્કાવારી પ્રમાણે નીચે આપ્યા છે. ક્રિયાપદો અને કૃદંતોના મૂળ ધાતુ જ આપેલા છે. 'હું' અને 'તું' એ બે સર્વનામો સિવાયનાં સર્વનામો તથા નામો વગેરેનાં પણ લિંગ, વિભક્તિ, વચન વિનાનાં મૂળ પદ લીધાં છે. ચાલણગાડીના ૨૧૫ અને પહેલી ચોપડીના ૨૯૩ મળી કુલ ૫૦૮ શબ્દો કાઢી નાખ્યા છે. તે બધા ગણતાં કુલ શબ્દો ૧૩૦૪ થાય.]

અકડાવું
અકળાવું
અચળ
અજગર
અટકવું
અઢાર
અઢેલવું
અત્યારે
અથડાવું
અદબ
અદાલત
અધધ
અધૂરું
અનંત
અનાજ
અન્ય
અમરપટો
અમૃત
અમ્મા
અલ્યા
અંકિત
અંગ
અંતર
આકડો
આખર
આગગાડી
આગળ (છેટે)
આજીજી
આજુબાજુ

આઝાદ
આઝાદી
આટલું
આઠ
આડું
આડોશી-પાડોશી
આનંદી
આનો
આપ
આપણ(-ણે)
આભાર
આભાસ
આલીલીલી
આવડત
આવડું
આશ
આશીર્વાદ
આસપાસ
આળસ
આળસુ
આંક
આંકડી
આંકડો
આંધળો
ઈંડું
ઉઘાડું
ઉચ્ચારવું

ઉતારુ
ઉંદર
ઉનાળો
ઉપવાસ
ઉપાય
ઊકળવું
ઊગવું
ઊપજવું
ઊલટી
ઊં ઊં
ઊંચકવું
ઊંઘિયું
ઋતુ
એકઢાળિયું
એકદમ
એકવીસ
એકાએક
એટલું
એઠવાડ
એંધાણ
એંજિન
ઐક્ય
ઓગળવું
ઓજાર
ઓટલો
ઓઢવું
ઓરડો

ઓસડ
ઓહ
ઓળંગવું
કકળાટ
કઠણ
કઠોર
કડકડતું
કણી
કન્યાશાળા
કપાસ
કરકરિયાળું
કરગરવું
કરડવું
કરતાલ
કરોળિયો
કર્તા
કવિતા
કહેવત
કંઈ
કંકર
કંચન
કાકી
કાજ
કાઠડો
કાતરવું
કાદવ
કાપડ
કાપણી
-કાર

કારખાનું
કારણ
કાવડ
કાંકરો
કાંઠું
કિનારો
કિલ્લો
કીચડ
કુટુંબ
કૂજ
કેવડિયો
કેસરી
કેસૂડાં
કોક
કોઠાર
કોઠી
કોઠો
કોડી
કોથળી
કોદાળી
ક્રોધ
ખભો
ખરાબ
ખરીદવું
ખરેખર
ખર્ચ
ખલીફ
ખંત
ખાટ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

ખાટલો	ગોખ	ચીં ચીં	જંતુ	ઠગવું
ખાતરી	ગોડવું	ચૂપ	જાઈ	ઠામ
ખાનું	ગોધું	ચૂસવું	જાણીતું	ઠાલું
ખાલું	ગોળ (આકાર)	ચોક	જાત	ઠેકાણું
ખાસું	ગૌશાળા	ચોકડી	જાત્રા	ઠેલવું
ખુલ્લું	ઘઉં	ચોકી	જાત્રાળુ	ઠેસ
ખુશ	ઘટવું	ચોખ્ખાઈ	જાન	ઠોકર
ખૂટવું	ઘરાક	ચોટવું	જામવું	ડુંગર
ખૂંદવું	ઘાટ	ચોરવું	જાર	ડૂબવું
ખેડવું	ઘાસ	ચોળવું	જાવું	ડોસો
ખેડુ	ઘૂમવું	છ	જાળ	ઢગલી
ખેડૂત	ઘોર	છક	જાળવવું	ઢાંકવું
ખેલવું	ચકરડું	છક્કું	જીભ	ઢેકો
ખોદવું	ચક્ર	છતાં	જીવડું	ઢેફું
ખોરાક	ચગદાવું	છત્રી	જુવાન	ઢોલક
ખોળવું	ચણોઠી	છલવું	જૂઈ	તકિયો
	ચતુરાઈ	છલોછલ	જૂઠાણું	તજવું
ગજબ	ચંદન	છંદ	જૂઠું	તડકો
ગધેડો	ચંપલ	છાપરું	જેટલું	તડબૂચ
ગબડવું	ચંપેલી	છાંયો	જેવડું	તણું
ગભરાવું	ચાકર	છી છી	જોઈએ	તથા
ગમ્મત	ચાખવું	છૂટું	જોડો	તરફ
ગરમ	ચામડું	છૂપું	જોર	તરફડવું
ગરમી	ચાર (ઘાસ)	છૂંદવું	જોરાવર	તરવું
ગંદું	ચારવું	છેતરવું	જોરાળુ	તરસ
ગાડું	ચારો	છેવટ	જોસ	તરસ્યું
ગાન	ચાવવું	છૈયો	જ્ઞાન	તરાપો
ગાલ	ચાસ	જગ	જ્યારે	તળાવ
ગાવલડી	ચાંદની	જન	જ્યાં	તળિયું
ગુરુ	ચિઠ્ઠી	જનની	ઝટપટ	તળે
ગુલામ	ચિડાવું	જન્મ (જનમ)	ઝંખવું	તંબૂ
ગુસ્સો	ચીજ	જલદી	ઝાંખરાં	તંબૂરો
ગુંજવું	ચીર	જવાબ	ઝાંઝ	તંબોળ
ગૂણ	ચીવટ	જળ	ટાંકી	–તા
ગૂંગ				

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

તાત
તાપ
તાવ
તાંતણો
તૂટવું
તેજ
તેટલું
તેલ
તેવું
તેં
તોલ
ત્યાર
ત્રિરંગી
થકી
થરમૉમીટર
થાળી
થૂંક
દરબાર
દરિયો
દવા
દાક્તર
દાખલ
દાખવું
દાટો
દાદર
દાદીમા
દાન
દાનેશરી
–દાર
દાંત
દિન
દીન
દીવાન
દીવો

દીસવું
દુકાન
દૂર
દેવ
દોઢસો
દોરવું
દોસ્ત
ધગધગવું
ધણી
ધનુષ
ધરતી
ધરવું
ધરાવું
ધંધો
ધાબળો
ધાર
ધાવવું
ધીરજ
ધ્યાન
ધ્વજ
નકામું
નખ
નજર
નજીક
નમવું
નવ (નહિ)
નવરાશ
નવાઈ
નહેર
નળી
નંદ
નાગર
નાનકડું
નાનપણ

નામવર
નિયમ
નિરધાર
નિરાશ
નિશાન
નીડર
નીપજવું
નુકસાન
નોકર
નોકરી
નોતરું
ન્યાયમૂર્તિ
ન્યાયાધીશ
પગાર
પછાડવું
પછાડો
પટો
પતંગ
પતિ
પત્ર
પથરો
પથ્થર
પરગામ
પરતાપ
પરદેશી
પરસેવો
પરીક્ષા
પલળવું
પવિત્ર
પશુ
પસ્તાવું
પહેલાં
પહોળું
પંખી

પંખો
પંચોતેર
પંડિત
પંથ
પંદર
પાક
પાછળ
પાટો
પાણી
પાતળું
પાપ
પામવું
પારકું
પારધી
પારો
પાલખી
પાળ
પાળવું
પીંજવું
પુણ્ય
પુલ
પૂ૦
પૂરી
પૃથ્વી
પેદા
પૈડું
પોથી
પોલાણ
પોલીસ
પોશાક
પોંક
પ્યારું
પ્રણામ
પ્રભાતિયું
પ્રમાણે

પ્રસન્ન
પ્રાણી
પ્રાર્થના
પ્રેમ
ફફડવું
ફરકવું
ફળિયું
ફાટ
ફાયદો
ફાવવું
ફાળ
ફુલાવું
ફુવારો
ફૂગ
ફેંકવું
ફોઈ
બકરી
બગલ
બગલું
બગીચો
બચ્ચું
બજાર
–અથરો
બદલે
બધિર
બપોર
બબડવું
બરોબર
બહાદુર
બળદ
બંદો
બંધ
બંને
બાગ

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

બાજરી
બાર
બાલુડાં
બિલાડી
બીક
બુદ્ધિ
બેઉ
બેઠક
બેભાન
બોર
બોલાવવું

ભક્તિ
ભણી
ભમરડો
ભમરો
ભરોંસો
ભલે
ભલેરું
ભસવું
ભાઈબંધ
ભાગ
ભાગોળ
ભાજી
ભાણું
ભાથું
ભાભી
ભાર
ભારી
ભારો
ભાંડુ
ભીડવું
ભીનું
ભીંજાવું
ભૂખ્યું
ભૂતળ
ભૂમિ
ભૂરું
ભૂલવું
ભૂંકવું
ભૂંગળું
ભોજન
ભોથું
ભોંયરું

મકાન
મચ્છર
મજબૂત
મજલ
મઢવું
મદદ
મનહર
મરવું
મશ્કરી
મસીદ
મહારાજ
મહિનો
મહેનત
મળ
મંગળ
મંગાવવું
મંજીરા
મંડળી
મંડાણ
મંદિર
માઈલ
માખી
માછી
માઠું
માપવું
માલ
માલિક
માવડી
માસ
માસી
માળી
માંજરું
માંદું
મિત્ર
મિલ
મુક્તિ
મુસાફરી
મૂરખ
મેઘ
મેડી
મેના
મેવલો
મેળવવું
મોટપણ
મોટર
મોત

યત્ન

રક્ષણ
રટણ
રણ
રણકવું
રમઝટ
રાગ
રાત
રાત્રી
રામૈયો
રાષ્ટ્ર
રાહ
રાંધવું
રુઆબભેર
રૂપિયો
રેતી
રેલવે
રેંટ
રોકવું
રોગ

લડવું
લહિયો
લંગડું
લાકડું
લાદવું
લાભ
લાવરી
લાળ
લીંટ
લીલુંછમ
લોઢું
લોહી
લોહીલુહાણ

વગર
વચમાં
વચલું
વડે
વણ
વધવું
વધારે
વધુ
વનસ્પતિ
વફાદાર
વરાળ
વસ્તુ
વસ્ત્ર
વહાણેલું
વહાલ
વળી (છાપરાની)
વંદન
વાગવું
વાછડો
વાઢવું
વાતચીત
–વાન
વાપરવું
વારણ
વારંવાર
વારાફરતી
વારો
વાવણી
વાવવું
વાસ
વાસી
વાસીદું
વિચારવું
વિજય
વિદ્યા
વિદ્યાર્થી
વિશ્વ
વિશ્વાસ
વિષે
વિસ્તાર
વીજ
વીજળી
વીણવું
વીસ
વેગ
વેચવું
વેપાર
વેપારી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

વેર
વેરાન
વેષ
વેઢાં
શબ્દ
શરાપ
શાખ
શાલ
શાંતિ
શિયાળ
શિયાળો
શિર
શીતળ
શીરો
શીશી
શીંગ
શુભ
શેકવું
શોખીન

શ્રી
સખત
સગડી
સગું
સડક
સન્માન
સપડાવું
સપાટ
સફેદ
સમ
સમજવું
સમજુ
સમું
સમો
સરખું
સરનામું
સરવે (સર્વે)
સરોવર
સવારી

સવાલ
સહેજ
સંકટ
સંગ
સંગમ
સંગાથ
સંગ્રહ
સંતાવું
સંતોષ
સંપ
સાચ
સાચવવું
સાચાબોલું
સાચેસાચું
સાજું
સાઠ
સાથ
સાદાઈ
સાદું

સાધુ
સારુ (માટે)
સિવાય
સુગંધ
સુભાષિત
સુકાન
સુકાવું
સુણવું
સૂંઢ
સેંકડો
સોબતી
સોંપવું
સ્ટેશન
સ્વચ્છતા
સ્વાધીન
હુગાર
હમણાં
હરખાવું
હરણું

હરામી
હરિજન
હલાવવું
હંકારવું
હંમેશ
હાટ
હાણ
હાથરડું
હાંકવું
હિત
હિંદી
હિંમત
હીર
હીંચોળો
હેઠે
હો
હોજ
હોઠ
હોડી

વિશેષનામો

અશોકચક્ર
ઉતરાણ
ઉમર
એકનાથ
ઓધવજી
કાઠિયાવાડ
કાશી
ગિરિધર
ગુજરાત
ગોવિંદ

ચંદ્રભાગા
જમના
દલપતરામ
દિલ્હી
દિવાળી
બંગાળ
બાબુ
બુધવાર
બોચાસણ

ભીખુ
ભૂલાકાકા
મધુ
મલાર
મહાદેવ
મહાભારત
મહારાષ્ટ્ર
મુંબઈ
મારવાડ
મીરાં

મેઘજી
મોગલ
રઘાકાકા
રંભા
રાજકોટ
રાનડે
રામાયણ
રામેશ્વર
રેંટિયાબારશ

લાલ કિલ્લો
વસુદેવ
વાડજ
વિદ્યાપીઠ
વિદ્યાસાગર
વેદ
સોમવાર
હરિ
હૃદયકુંજ
હોળી

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar

Digitized by Arya Samaj Foundation Chennai and eGangotri

રાષ્ટ્રગીત

વંદે માતરમ્ !

સુજલામ્ સુફલામ્

મલયજ-શીતલામ્

શસ્ય-શ્યામલામ્

માતરમ્ ! વંદે૦

શુભ્ર-જ્યોત્સ્ના-પુલકિત-યામિનીમ્

ફુલ્લ-કુસુમિત-દ્રુમદલ-શોભિનીમ્

સુહાસિનીમ્ સુમધુર-ભાષિણીમ્

સુખદામ્ વરદામ્

માતરમ્ ! વંદે૦

CC-0. In Public Domain. Gurukul Kangri Collection, Haridwar